

ÚVAHY O ČESKÉM NÁRODNÍM ZÁJMU

Jaroslav Šulc

18. března 2025

O reálném okolí, ve kterém se pohybuje – a dál nejspíše bude pohybovat – ekonomika České republiky poměrně spolehlivě víme, že váha jejího celkového ekonomického výkonu vždy byla a je v globálním poměrování mikroskopická; poněkud je to lepší, bereme-li v úvahu je „evropský výsek“ globálu. Protože i když ten tvoří jen aaa^1 % světového HDP, tak vztaženo na tento podstatně menší jmenovatel zlomku se s naším HDP dostáváme v rámci Evropy aspoň k jednociferným procentuálním hodnotám (bbb %). Ale nejen toto – tj. ekonomická síla země, od níž se odvozuje vše ostatní včetně její diplomacie atd. – je jeden z rozhodujících a výchozích rámců dalších úvah o reálném prostoru k formulování vcelku jakékoliv podoby českého národního zájmu. A protože již řečtí filozofové ve starověku si všiml, že vše je v neustálém pohybu, vše se pořád mění (*panta rhei*), tak s ohledem na princip temporality je nezbytné bedlivě přihlížet (když už to neumíme předvídat) též k podstatným posunům pozic důležitých globálních hráčů jak co do jejich ekonomického výkonu a ekonomické či politické síly a pravděpodobným trendům v dohledné době.

Co nejstručněji řečeno, úvahy o podobě a proveditelnosti *českého národního zájmu* se budou muset odehrávat na pozadí klíčové tendence – především návratu dvou asijských mocností tvořících v součtu téměř třetinu světové populace (Číny a Indie) na pozice držené oběma zeměmi déle než půldruhého tisíciletí po Kristu (viz graf str. 15).

Data o naší ekonomické pozici nejen za poslední dva, tři roky, ale i dlouhodobě, přitom ale neříkají nic, co by mělo překvapit. V evropském srovnání je na tom region dnešní České republiky pořád přibližně stejně jako byl před více, než stoletím – za Rakouska Uherska, či v novodobější historii celého minulého století. Potom pár desetin procenta nahoru či dolů v evropském žebříčku tvorby zdrojů jednak nehraje zásadnější roli, ale současně také indikuje silný předpoklad o dlouhodobé setrvačnosti této pozice i v dohledné budoucnosti. Jednoduše proto, že v této zemi nejsou žádné významnější potenciální kapacity ani surovin (včetně energetických), ani potenciál volných pracovních sil (lze očekávat naopak úbytek zaměstnanců v řádu až desítek tisíc osob ročně), zemědělské půdy atd., tedy klasických zdrojů extenzívně založeného ekonomického růstu².

¹ Jde o ryze pracovní text. Chybějící data budou podle potřeby doplněna.

² Zjednodušeně řečeno – mezi růstem ekonomického výstupu (hrubého domácího produktu, národního důchodu apod.) a růstem extenzívních zdrojů vstupujících do ekonomiky (surovin, energie, zaměstnanosti apod.) existuje silná souvislost. Komplementární pojmem k *extenzívnímu* je ekonomický růst založený na *intenzívních faktorech*.

Argument, že budoucí ekonomika bude/by měla být – na rozdíl od té minulé – přece jen mnohem „vzdělanostnější“ ekonomikou, založená na aplikaci špičkových poznatků vědy a výzkumu v plošném měřítku a krátkém čase (transformovaných do *high tech* produkce zboží a služeb navíc silně poptávaných na světových trzích), je nesporně korektní. Ale zatím se bohužel zdá, že k vybudování právě takto žádoucího profilu naší ekonomiky založené na intenzívních faktorech růstu zrovna nesměřujeme (*možno rozvést příslušnými údaji o patentech, výdajích na V+V apod., když ojedinělé sektorové výjimky jako vždy jen potvrzují pravidlo, případně o odhadem míry negramotnosti v základních předmětech u dětí končící základní školní docházku, pohybující se na hranici negramotnosti u cca poloviny dětí ve třídě – čtení a porozumění přečteného textu a jeho interpretaci, matematiky, fyziky, chemie apod.*)³. Škarohlíd by mohl dokonce říci, že sklouzáváním na subdodavatelské pozice montovny jdeme v posledních dekádách spíše opačným směrem, než jdou země, k nimž bychom se chtěli svou ekonomickou úrovní přibližovat.

Na jiném místě budou rozváděny klíčové, především makroekonomické příčiny – ať již jde o zpackanou privatizaci, nepromyšlenou strategii investičních pobídek, nezvládnutí čisté pozice příjemce řádově mnoha desítek miliard korun ročně z evropských kohezních fondů, neuváženou ztrátu kontroly státu nad strategickými obory (zašantročení „rodinného stříbra“), diskontinuální hospodářskou strategii, průnik cizího kapitálu do klíčových odvětví a oborů, chaotické reformy vzdělávací soustavy, ale též nebývale rozpolcenou společnost, vliv českého *deep state* v důsledku důležitých pozic osob spojených s ASPEN atd. Zdá se, že všechny tyto faktory mají společného jmenovatele: ***absenci v prvním kroku dobře zformulovaného dlouhodobého českého národního zájmu a následně – v kroku druhém – jeho systematickou a koordinovanou průběžnou realizaci. Nic z toho tady nevidíme.***

Šlo by nejspíš nad rámec tohoto textu/materiálu se pokoušet detailně identifikovat příčiny, proč tu dodnes formulaci konsensuálně přijatého dlouhodobého českého národního zájmu po roce 1990 nemáme. Což ale není možné vykládat zjednodušeně tak, že tu historicky vzato snad nebyla spousta pokusů⁴, byť mnohdy v jiné souvislosti, v jakém kontextu český národní zájem nutno vidět, třeba „...*motivovaná snaha o reflexi českých dějin ... je zájem o českou přítomnost /a/ z ní má pak být orientována i*

³ Zatloukal Tomáš. Kvalita vzdělávání v České republice. Česká školní inspekce. Výroční zpráva 2023–2024. Praha prosinec 2024. ISBN 978-80-53039-09-3.

⁴ V předmluvě ke svému životnímu dílu píše rodák z obce ležící přímo na rozhraní severozápadního Valaška a moravské části Sudet zasahujících hodně do vnitrozemí – Hodslavic toto: „*Konečně nezbyvá mi než toužebné přání, aby bůh požehnati ráčil dílu tomuto tak, aby hojně posloužilo národu našemu k poznání sebe samého a k uvědomění se v tom, čím jest a čím býti má.*“ Předmluva, datovaná 8. března 1848 v Praze. In: Palacký František. Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Díl první. Nakladatel L. Mazáč. Praha 1939.

ROVNĚŽ VŠECHNY DALŠÍ ODKAZY NA PRAMENY V POZNÁMCE POD ČAROU BUDOU ZKOMPLETOVÁNY

česká budoucnost.⁵ A na dalším místě: „Masaryk ... založil a odůvodnil program pro přítomnost i budoucí jednání.“⁶

Historik Josef Pekař to v dané souvislosti formuluje jednoznačně: „...bude to právě historik, jenž mnoho přemýšlel a studoval o našich minulosti, který se bude rozpakovati dáti jednoznačnou odpověď na otázku, jaký je smysl českých dějin. (...) Co je to smysl dějin? Hledáme-li odpovědi u filozofa, jenž prvý v letech devadesátých minulého století vnes tu otázku do našeho prostředí⁷, najdeme rovnice, jež se nekryjí spolu zcela: smysl je tu hlavní obsah, jindy hlavní vzpružina, jindy úhelná idea, jindy hlavní nebo národní úkol, národní poslání nebo program, jindy i titul slávy;“⁸

Pokud však opustíme úvahy staré dnes skoro půldruhého století⁹ (a ta poslední třetina XIX. století se vzestupem českého hospodářského živlu je právě nyní extrémně inspirující), a přeskočíme fakticky stoletou periodu až počátků 90. let XX. století, tak nemůžeme pominout plejádu spíše marketingových hesel typu slibů třeba Valtra Komárka „marka bude brzy za tři koruny“, či (za předpokladu dosahování reálného ekonomického růstu v řádu alespoň 3 – 4 %) oficiálních vizí, že ... „se pak můžeme snad v průběhu 10 let dostat na úroveň hospodářsky vyspělých západoevropských zemí a zaujmout důstojné místo v evropském společenství“¹⁰.

Vidíme, že v novodobé – polistopadové – historii byl československý/český národní zájem fakticky zredukován na koncipování v jádru technicko-organizačních opatření transformace centrálně řízené ekonomiky na ekonomiku tržní¹¹. Konkrétně šlo o 45. opatření počínaje (1) *stabilizační politikou* (kdy po zrušení závaznosti státního plánu oč rychleji tehdy klesal ekonomický výkon, o to rychleji rostla inflace), (2) *daňovou reformu*, (3) *malou privatizací*, (4) *velkou privatizací*, (5) *liberalizací cen*, (6) *vnitřní*

⁵ Spor o smysl českých dějin 1895-1938. Uspořádal Miloš Havelka. TORST. 1995. ISBN 80-85639-41-6. Str. 9 a n.

⁶ Tamtéž, str. 17.

⁷ Má se na mysli profesor T. G. Masaryk (J.Š).

⁸ Pekař Josef. O smyslu českých dějin. Nakladatelství Alexandra Tomského ROZMLUVY. Praha 1990. ISBN 0-946352-70-4. Str. 384–385. Vyšlo poprvé v edici Akord, Rotterdam 1977, jako reedice pražského vydání z roku 1970, které šlo do stoupy.

⁹ Poměrně svérázné texty k témuž nalezneme v obsáhlém svazku (690 stran) Podiven. Češi v dějinách nové doby (Pokus o zrcadlo). Autoři Petr Pithart, Petr Příhoda, Milan Otáhal. Nakladatelství Alexandra Tomského ROZMLUVY. Praha 1991. ISBN 80-85336-09-X.

¹⁰ Návrh vystoupení při předložení Strategie radikální ekonomické reformy. Materiál pro schůzi vlády ČSFR. SPK + FME. Č.j. 90663/90 – II. Předkládají Vl. Dlouhý, V. Klaus ve spolupráci se S. Stračárem, J. Tošovským, A. Barčákem, P. Millerem a I. Šujanem.

¹¹ „Minimum základních reformních kroků musí v relativně krátkém období vytvořit takové ekonomické prostředí, ve kterém budou jasně převažovat principy a mechanismy trhu a s tím spojená motivace i způsob chování ekonomických subjektů“. Tamtéž, str. 16.

směnitelnost čs. měny, (7) sociální souvislosti až po (8) rámeček strukturální, institucionální a odvětvové politiky¹².

Podobný profil spíše technicko-organizačních opatření než by měla mít ucelené vize, která by se dala označit za formulaci národního zájmu, měly v té době zpracovávané alternativní scénáře transformace od významných institucí¹³ či expertů¹⁴.

Podobně lze klasifikovat i kategorii „národnímu zájmu“ příbuzné *volební programy* (a jim podobné dokumenty) politických stran a hnutí. S tím, že spolu s tím, jak byla ta, která politická strana/hnutí profilovány, jejich programy cílily především na vlastní voličský elektorát, případně na sympatizanty, a proto dost dobře nelze tvrdit, že by měly ambici oslovit a formulovat zájem celé společnosti. Totéž pak v zásadě platí i pro plejádu Parlamentem aprobovaných *vládních prohlášení* všech polistopadových koalic. A do třetice: v polistopadových dekáдах bylo zpracováno několik *strategií konkurenceschopnosti ČR*, aniž by jediná přežila časový horizont nejbližších parlamentních voleb, případně dokumenty formulující národní zájem v potřebných souvislostech¹⁵.

S ohledem na výše řečené je možné přistoupit k pokusům o formulaci českého národního zájmu adekvátní době po přelomu první a druhé čtvrtiny tohoto století. Snad je zřejmé, že nyní již nepůjde o „stavbu na zelené louce“, ba právě naopak. Ještě na počátku 60. let mohl tehdejší prezident Antonín Novotný vcelku a bezelstně vizionářsky za národní zájem vyhlásit tezi, že „*ještě tato generace bude žít v komunismu*“¹⁶. Také po listopadu '89 se objevovaly již výše zmíněné proklamace o dohnání evropských vyspělých zemí námi ještě v poslední dekádě 20. století. A do této

¹² Úřad předsednictva vlády ČSFR. Postup prací k zajištění ekonomické reformy. Č.j. 7952/12/90. Předkladatel V. Valeš, místopředseda vláda ČSFR. Praha 31.8.1990.

¹³ Prognostický ústav ČSAV. Alternativní přístupy ke scénáři přechodu k tržní ekonomice. Příloha DOKUMENT Hospodářské noviny. 11. září 1990.

¹⁴ Například z emigrace se tehdy navracející Milan Zelený upozornil na potřebu při transformačním úsilí dobře vyhodnotit změny provázející západní systémy volného trhu a vyvarovat se přejímání jejich institucí: „*V příštích dvaceti letech budeme muset soutěžit za nových podmínek urychlené hospodářské integrace, obchodní a výrobní globalizace, vysoké technologie a rozpoznání vědění a znalostí jako nové a nejproduktivnější formy kapitálu*“. Viz 19 TEZÍ k hospodářské obnově Československa. Jaro 1990. Archiv J.Š.

¹⁵ Například Potůček Martin a kol. Putování českou budoucností. CESES UK Praha. IGUTENBERG. Praha 2003. ISBN 80-86349-09-8; Úřad vlády České republiky. Národní ekonomická rada vlády (NERV). Rámeček Strategie konkurenceschopnosti a výchozí náměty NERVu (Závěrečná zpráva podskupin Národní ekonomické rady vlády pro konkurenceschopnost a podporu podnikání). Editor Michal Mejstřík. Praha. 2011. ISBN 978-80-7440-050-6; Úřad vlády České republiky. Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti České republiky pro období 2012 až 2020 - "Zpět na vrchol"; Úřad vlády České republiky. Strategický rámeček Česká republika 2030. Rámeček projektu Systém dlouhodobých priorit udržitelného rozvoje ve státní správě. Elektronická verze: www.cr2030.cz ISBN 978-80-7440-181-7 (tištěná verze) ISBN 978-80-7440-188-6 (on-line), výzvy Svazu průmyslu a dopravy apod. **MOŽNO DOPLNIT**

skupiny fakticky jen „zbožných přání“ nepochybně patří i zcela nedávná prohlášení premiéra P. Fialy o jeho vizi dostižení úrovně německých mezd¹⁷ v dohledné době i českými zaměstnanci apod.

Pak se ovšem nabízí otázka, zda se těmito aktivitami problematika formulování českého národního zájmu vyčerpává. Nepochybně nikoliv, neboť jde o záležitost po všech stránkách nepoměrně komplikovanější než stanovení jen parciálního cíle třeba z oblasti odměňování, udržitelnosti rozvoje apod., a to vzhledem k nezbytnosti při formulování českého národního zájmu vnímat souběžně jak relevantní váhu *faktorů vnitřních*, tak především dynamicky se vyvíjejících *faktorů vnějších*, které budou jeho realizaci podmiňovat. A v ideálním případě pak hledat co nejširší prostor pro synergii obou skupin faktorů.

Jakkoliv obecně platí, že při vymežování (také) českého národního zájmu je nutné se držet časové posloupnosti¹⁸ – což je velmi důsledně respektováno třeba u monografie Oskara Krejčího¹⁹, je jasné, že na minulosti toho už moc nezměníme (pokud ji snad vnímáme objektivně²⁰), na současnost je nutné nahlížet ze zorného úhlu co tvoří do budoucna pozitivní, neutrální či negativní východiska, a pokud jde o budoucnost?

Bude třeba se odrazit od faktu, že současná (jaro 2025) geopolitická situace je značně nepřehledná a extrémně dynamická. Tudíž je krajně obtížně predikovat její další směřování zejména s ohledem na změnu strategie jak „starého“ hegemonu USA (a jeho satelitů v podobě Evropské unie, resp. zemí G7 po nástupu D. Trumpa do prezidentské funkce), tak revitalizované Ruské federace (vytlačované z Evropy jihovýchodním směrem), ale hlavně v důsledku rychle ekonomicky a politicky sílícího nastupujícího seskupení zemí BRICS²¹, dokumentované výše v grafu č. www.

¹⁶ Černý Rudolf. Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta. POLART. 1. dotisk 2009. Str. 350. ISBN 978-80-87286-00-5. V této publikaci však obratem připouští, že „něco podobného řekl, byla to ovšem chyba a nese za ni odpovědnost“, a že „podlehl tlaku Chruščova“. Str. 350.

¹⁷ Na otázku redaktorky, zda si opravdu myslí, že se můžeme z české průměrné mzdy 45 tisíc korun hrubého dostat za pět let na německých 4500 eur, což je zhruba 110 tisíc korun, premiér Petr Fiala odpověděl: „Nebudu se pouštět do detailů ... nabídl jsem vizi, za kterou stojím.“ Fiala Petr. Na výroku o německých mzdách trvám. PRÁVO. 27. 11.2024.

¹⁸ Jiří Kohout to ve vzájemné emailové korespondenci s J.Š. z 27. ledna 2025 definuje jednoznačně: „Z pohledu definování národního zájmu bychom měli dokázat odpovědět co možná nejobjektivněji na základní otázky: 1) Kdo jsme? 2) Odkud přicházíme? 3) Kam směřujeme?“

¹⁹ Krejčí Oskar. Národní zájem a geopolitika. UNIVERSE. Praha 1993. ISBN 80-901506-2-4.

²⁰ Snaha o právě tento přístup k sociálně ekonomického vývoje (aspoň pokud jde o druhou polovinu minulého století) provázela autory při psaní textu Dějiny píšou vítězové.

²¹ „...budme realisty a podívejme se, jak svět nyní funguje. Jako Evropané jsme si přáli svět o mnoha pólech, který bude demokratičtější, kde nebude jedna dominantní síla. Teď ho máme, akorát nepatříme k pólu, který by byl nejsilnější. Zároveň je to svět, který je více chaotický a predátorský. Nejasám z toho, ale jsem realista a říkám, že by bylo dobré se připravit na to, jak v tomto světě budeme hájit své zájmy.“ A dále: „Musíme budovat konkurenceschopné ekonomiky

Zní to možná paradoxně, ale právě obtížná predikovatelnost výskytu více smysluplných, leč hodně rozdílných variant podob pohybů geopolitických poměrů již v současnosti a tím spíše dohledné budoucnosti – tedy prognóza *vnějších faktorů*, na které má Česká republika jen zcela mizivý vliv, ale realizace každé z možných variant (včetně alternativy *příletu černých labutí*) bude mít naopak zásadní dopad na nás – ***diktuje nezbytnost formulovat český národní zájem v extrémně pružné a adaptace schopné podobě.***

Máme mít ambici se pokusit naformulovat český národní zájem?

Aneb šest tezí k výchozím omylům neoliberálů a jejich důsledkům

S jistými rozpaky se rozhodujeme pro kladnou odpověď. Než se ale k tomuto troufalému pokusu dostaneme, je nezbytné alespoň tezoovitě přiblížit formování východisek²² k vymezení formulace českého národní zájmu při co nejobjektivnějším pohledu na polistopadové dekády. A to především v těch oblastech, o kterých nyní – na jaře roku 2025 soudíme, že již nyní jsou určující coby východiska a také do budoucna by mohly být pro další vývoj v této zemi zcela klíčové.

Máme-li lépe porozumět současné podobě, v jaké se nachází Česká republika (včetně asi milionu v ní žijících cizinců), bude nezbytné ozřejmit rozhodující a dlouhodobě působící faktory – jakési vektory, které svým dílčím i synergickým působením dnešní stav víceméně nutně přivodily. A to zcela objektivně a naprosto bez ohledu na hodně naivní původní²³ představy svých protagonistů. Předdesíláme, že následující text si naprosto nedělá ambice, že by snad mohl být jedině tím jediným a navýsost správným – ve smyslu co nejuvěstižnějším popisem minulého dění. Přece i při velké snaze o pokud možno nezaujatý přístup jsou vzpomínky jednotlivců přece vždy hodně subjektivní. Nutně se mohou v lecčems shodovat, ale i hodně lišit od vyjádření jiných osob, především těch, kteří u minulého dění byli třeba mnohem blíže, případně o něm mají ne úplně všeobecně známé informace²⁴.

a respektuhodné armády, abychom měli vliv a mohli vůbec nějaké změny prosazovat. Musíme si přiznat, že ekonomická a tím i politická váha Evropy klesá, zatímco USA si udržují svoji pozici a Čína a Indie stoupají.“ Pojar Tomáš. Trump nepomůže Putinovi obnovit SSSR. PRÁVO. 8. února 2025. S. 10.

²² V seznamu literatury jsou uvedeny základní zdroje popisující především ekonomickou stránku polistopadového vývoje.

²³ Slůvko „původní“ je na místě – viz třeba názorový vývoj jedné z klíčových osob polistopadového vývoje Václava Klause.

²⁴ A není tudíž bez zajímavosti, že názory lidí na minulé dění, kteří „u toho přímo byli“, se přitom mohou diametrálně lišit. Viz třeba ne tak dávná tvrdá mediální polemika mezi posledním federálním premiérem Janem Stráským a jeho dlouholetým kolegou – ministrem,

Přesto i s vědomím zmíněného rizika subjektivismu je zde prezentováno šest na sebe volně navazujících tezí. Z nich by mělo být zřejmé, jak autoři – s jistým časovým odstupem – vnímají subjektivní a objektivní faktory nejen předurčující a provázající celý minulý proces československé sociálně ekonomické transformace z počátku 90. let, ale hlavně jak vidí jeho dlouhodobé důsledky. A odtud – z analýzy – je možné vidět i cestu k nápravě v případech, že se faktická podoba výsledku transformace – často v rozporu s původně proklamovanými oficiálními cíli – stala základem dnešního marasmu. Což pak v tezi šesté ústí do nástinu formulace možné podoby českého národního zájmu, vnímaného jak cestu z dnešní vcelku již bohužel hodně komplexní krize.

Teze první – frustrace z vyčpělosti politické ekonomie socialismu

Ti bývalí studenti pražské Vysoké školy ekonomické, kteří skládali zkoušku z předmětu *Politická ekonomie socialismu* (ale možná všichni absolventi jiných vysokoškolských fakult, kteří mají za sebou mají i státnici z tohoto předmětu), si možná vybavují poválečné klima na akademické půdě. To bylo ve znamení již od konce 50. let zprvu sice nesmělé, ale přece jen určitého přehodnocování původních (hodně stalinských²⁵) postulátů politické ekonomie socialismu. A zaznělo to nejsilněji v době Pražského jara. Tehdy to bylo prezentováno v politické ekonomii (jakožto teoretické základně praktické hospodářské politiky) především tehdejším ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV akademikem Otou Šikem, ale i dalšími „revizionisty“ (aby bylo použito slovníku *Poučení*). Třeba Karlem Koubou, Čestmírem Kožušníkem, Otou Turkem, Ludkem Urbanem ale i spoustu dalších, ekonomů často zaměstnanými na tehdejší Výzkumném ústavu národohospodářského plánování (VÚNP), umístěného na Kampě, tak v již zmíněném Ekonomickém ústavu ČSAV, na Universitě Karlově či jinde.

Revize do té doby platných dogmat, převzatých hlavně ze sovětských učebnic, se nesla především směrem k analýze možností většího průniku zbožně peněžních vztahů do tehdejšího ekonomického systému. Ten byl založen více na hmotném než finančně hodnotovém plánování a návrhy změn v první polovině šly již to daleko za rámec

premiérem, a nakonec i prezidentem Václavem Klausem ohledně skutečného pozadí privatizační horečky.

²⁵ Za všechny prameny především práce Stalin J. V.: *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*. Praha. 1952.

Rozsypalovy ekonomické reformy²⁶ z druhé poloviny 50. let (načas zavádějící systém dlouhodobých normativů hmotné zainteresovanosti, inspirovaný batismem).

Ale tyto úvahy o revizi v té době existujícího hospodářského systému direktivně řízené ekonomiky (viz třeba Šikova kniha *Ekonomika, zájmy, politika* a ve druhém vydání s nadpisem již jen *Ekonomika a zájmy*) byly srpnovou okupací tvrdě smeteny (obvykle i s jejich nositeli). Nutno však přičíst k dobru tehdejšímu osazenstvu katedry politické ekonomie (brzy zastřešené pod Ústav marxismu – leninismu VŠE), že se nesnížilo k návratu k výuce již hodně vyvanulých pouček platných v 50. a v první polovině 60. let. Ale – aby měli přednášející vůbec co učit a neriskovali další vyhazovy (byť i tak také tuto katedru normalizační čistky neminuly) – se *šalamounsky* rozhodli přeložit z ruštiny do češtiny učebnici profesora N. A. Cagolova, používanou tehdy na ekonomické fakultě Moskevské státní univerzity. A tímto alibistickým krokem byli sice z obliga, ale urputné lpění řady z nich na některých dogmatech typu, že „nejpokrokovější a potenciálně nejefektivnější forma vlastnictví je vlastnictví státní (společenské)“, mělo fatálně dlouhodobé důsledky, a to nejen na obsah výuky, ale i diplomové či dizertační práce, potažmo na ekonomický výzkum. Podle tohoto rigidně závazného výkladu měla každá jiná forma vlastnictví, než ta státní, přehršel (hodně zvýrazňovaných) negativ. Pravda, na milost bylo ještě vzato vlastnictví družstevní – jako „mladší a nedospělý“ bratříček toho státního (co jinak s JZD?). Jeho váha v tvorbě národního důchodu činila asi desetinu, když produkce v osobních hospodářstvích a soukromém sektoru přispívala k jeho tvorbě asi jen z 3,1 % (vše rok 1986, data FSÚ za tehdejší ČSSR).

Což o to, toto tehdejší dogma o celkové racionalitě státního vlastnictví je v řadě případů udržitelné a nanejvýše funkční dodnes ve zcela odlišném ekonomickém systému, za tím si autoři textu i nadále stojí. Příkladem uveďme důsledky likvidace *státního vlastnictví u významné části kritické infrastruktury*, především energetických zdrojů (včetně zásobníků či rozvodných sítí), systému zásobování vodou včetně vlastnictví vodovodů a kanalizací, celého komplexu obranně bezpečnostní (včetně opravárenství) produkce, komunikační infrastruktury, finančního systému (měny, bankovníctví a pojišťovnictví), z valné části i vzdělávací soustavy, ale nejspíše i farmaceutické produkce, zdravotnické a sociální péče a dá se diskutovat i o dalších segmentech. Nejlépe je to vidět na dlouhodobé explozi cen účtovaných *nestátními vlastníky* českým firmám či domácnostem, či v nedostupnosti řady léčiv (především těch, u kterých lze při prodeji v jiných zemích docílit vyšší marže než v ČR) apod.

²⁶ Pro úplnost: Kurt Rozsypal, podobně jako v té době dosluhující premiér Jozef Lenárt, případně klíčový náměstek na Státní plánovací komisi Vítězslav Vinklárek, či nastupující šéf Státní banky československé Svatopluk Potáč a spousta další vysoce postavených osob (včetně třeba Miloše Jakeše) byli všichni absolventy Baťovy školy práce, takže jim principy a podmínky fungování tržního mechanismu nemusel nikdo dlouze vysvětlovat, spíše naopak.

Na konci 50. let, kdy socializace národního hospodářství v tehdejší ČSR již notně pokročila, a rýsovaly se první synergické efekty, se o tomto centrálně řízeném komplexu vyjádřil „otec“ tehdejšího francouzského ekonomického zázraku Jean Monet údajně v tom smyslu, že z českého *integrovaného potenciálu národohospodářského komplexu* začali mít na západě obavy. Především proto, že v našem direktivním modelu bylo možno v potřebném časovém předstihu sladovat i v potřebném detailu závaznými bilancemi hlavně materiální (hmotnou) stránku rozvoje konkrétního průmyslového či dalšího oboru (zacílením investiční výstavby) třeba s dodávkami surovin, materiálů a energie a zvláště s pracovní stránkou, tedy s regulací počtu uchazečů, resp. s posilováním příslušných oborových kapacit středního a vysokého školství. Tehdy prostřednictvím dnes již nemyslitelných (direktivních) umístěnek do konkrétního státního podniku (ovšem spolu se zajištěním ubytování atd.) pro daného absolventa.

Francie a další kapitalistické země tento nezbytný soulad hmotné a personální stránky nutný pro plynulý chod ekonomiky musely (a dosud musejí) řešit sice mnohem „demokratičtěji“, ale daleko drážěji a složitěji – především vyšší hladinou mezd v cílených preferovaných oborech (tedy za cenu vyvolávání inflačních tlaků), případně dotační politikou (z principu devalvující „volné působení tržních sil“). Mimochodem velmi podobný systém, jaký byl u distribuce vysokoškoláků praktikován v Československu v 50. a 60. letech, byl a dosud je s malou obměnou dlouhodobě praktikován v Číně. Sami Číňané to považují za klíčový faktor jejich déle než půlstoletí trvající hospodářské expanze, katapultující je na pozici současného globálního lídra v tvorbě HDP.

Ale to předbíháme, když k výše naznačené metodě centrálního direktivního řízení se ještě ve světle posledních informací vrátíme.

Později – na startu privatizace – se ujalo pro firmy/instituce působící v těchto strategických oborech/odvětvích národního hospodářství označení společného jmenovatele, že jde o neprodejná *rodinná stříbro*.

Dobře to bylo teoreticky sice pojmenováno, ale *dopadlo to jako obvykle*. Hospodářský vývoj v 70. a 80. letech na konkrétních statistických datech nemilosrdně ukazoval, systémové efekty extrémně plošně rozprostřeného státního vlastnictví (i ve srovnání se sousedními zeměmi RVHP) i tam, kde to evidentně nebylo nutné, se rychle vyčerpávaly a nutně vedly k hroucení mantry platnosti klíčového „zákona socialistické *rozšířené* reprodukce“ jakožto osy celého konceptu tehdejšího politické ekonomie (byť i reálného) socialismu²⁷.

A tak nejpozději v polovině 80. let bylo již řadě informovanějších lidí celkem zřejmé, že ačkoliv dosavadní hospodářský model „mele z posledního“, tak všechny nesmělé pokusy o jeho vylepšení jakkoliv nazývanou ekonomickou reformou v rámci možného

²⁷ V roce 1981 národní důchod opět po dvaceti letech klesl. **FSÚ HIST STAT ROČ STR. 88.**

už u nás (ne tak třeba v Maďarsku) byly prováděny jen naoko. Trauma a poučení ze smutného konce většiny československých ekonomických reformátorů z 60. let byly u jejich nástupců i s odstupem času natolik varující, že i jen náznaky možných zásadnějších úprav systému byly raději opatrně strkány hluboko do šuplíku a více se o nich planě mudrovalo, než že by se snad realizovaly. Někteří byli odvážnější, když obrazně (a mnozí docela nahlas) mluvili o marnosti *podávat chromému koni doping – šampion dostihu už z něj nikdy nebude...*

Není proto divu, že oč méně byly kritické jevy v reálné ekonomice, stavu životního prostředí atd. prezentovány *veřejně*, tím přesněji byly *vnitřními kanály* informovány vrcholové orgány. Tehdejší vedoucí garnitura, tj. členové federální vlády a předsednictva ÚV KSČ, dostávala komplexní informace o stavu věcí v nezakreslené podobě pravidelně každého čtvrt roku (v režimu PŘÍSNĚ TAJNÉ) pod docela formálním nadpisem *Zpráva o vývoji národního hospodářství a plnění úkolů státního plánu a vybraných ekonomických problémech*). Ale krizové příznaky již nebylo možné utajovat a není divu, že obecně narůstala *frustrace*, a to jak mezi odborníky z praxe, tak zejména těch působících na teoretické frontě. Rozpor mezi scholastickou teorií a reálnou praxí socialismu byl těm vnímavějším stále zjevnější. Těm nejprozíravějším navíc bylo zřejmé, že odkládání razantnějšího řešení tohoto stále zjevnějšího rozporu jen samovolně vytváří nebezpečnou časovanou bombu. Představa, že nikdy nevybuchne, byla až dětinsky naivní.

Teze druhá – hledání lepšího teoretického zázemí

Možná východiska z patové situace se dlouhodobě diskutovala mezi jednotlivci i na řadě pracovišť. Hledala se nová teoretická řešení, která by poskytla mnohem efektivnější základnu hospodářské praxi. Pozoruhodný impuls přitom dorazil i do ČSSR z pobřežněvovského SSSR, odkud přitom o zhruba půldruhé dekády dříve, koncem 60. let, přišly závazné direktivy směřované přesně opačně, než ty předchozí – československou ekonomickou reformu rdousící. A nejen direktivy. Dobře to vystihuje tehdejší kvízová anekdota po nalezení „*hlavního rozdílu mezi reformami Pražského jara a gorbačovskou perestrojkou?*“. Se správnou odpovědí „...*asi tak půldruhé až dvě dekády*“²⁸.

²⁸ Docela příznačná byla koncem léta 1989 reakce na tento doma rozšířený bonmot, který dal neuváženě k lepšímu tehdejší první náměstek místopředsedy vlády a předsedy Státní plánovací komise Václav Věrtelář na nějakém semináři v SSSR na otázku z pléna „...*co soudí o ekonomických reformách probíhajících v SSSR?*“. Jeho vtípek – holá to však pravda – tehdy vyděšené sovětské servilní gorbačovce natolik pobouřil, že obratem intervenovali v Praze a Václav Věrtelář byl ze své funkce ihned po návratu do republiky z funkce odvolán. Jeho obratem jmenovaný nástupce, do té doby ředitel odboru státního rozpočtu na Federálním ministerstvu financí Milan Jurčeka, při jeho znalostech ale mohl tušit, že vydrží na náměstkovském postu jen pár měsíců, než i jeho smete nová kádrová vlna, tentokrát polistopadová.

Málo platné, s rizikem špatné paměti autoři textu i s odstupem doby soudí, že jistá naděje na obnovu dynamismu a udržení se v soutěži s velmi ofenzivní, sociálně ekonomicky a tržně nastavenou ekonomikou tehdejšího Západu (v klimatu rozbíhající se globalizace a přechodu ke čtvrté průmyslové revoluci) tu nejspíše – ovšem po splnění jistých předpokladů – nepochybně existovala. I díky tomu, že po většinu 80. let byla naděje na změnu hledána hlavně ve dvou směrech, jejichž váha se však časem dramaticky proměnila.

Zprvu převažovala opatrná snaha – ve snaze nejít do otevřeného střetu s konzervativním křídlem v budově nad „Husákovým tichem“, tedy především s některými vysoce postavenými tajemníky či členy předsednictva ÚV KSČ, ale zdaleka ne se všemi (což platí i pro aparát ÚV KSČ, především jeho Sociálně ekonomického oddělení vedené Zbyňkem Sojákem) – *dál hledat nějaký prostor ke „zdokonalení“ systému řízení a plánování*. Tedy i nadále v podobě různě odvážných dílčích reformních kroků, ovšem nic neměnicích na základních principech fungování centrálně řízené ekonomiky (reformní návrhy obou Matějků – „velkého Milana“ i „malého Jaroslava“). Nutně i dál s *těžištěm ve státní formě vlastnictví, při zachování vedoucí úlohy KSČ v ekonomice* apod.

Poslední variantou těchto snah byl do pozdního podzimu 1989 přísně důvěrný interní text *nové podoby systému řízení*, připravovaný aparátem Sociálně ekonomického oddělení ÚV KSČ pro chystaný dubnový (1990) sjezd KSČ, ovšem překvapivě uveřejněný již těsně po událostech na Národní třídě v Rudém právu (někdy 21. nebo 22. listopadu 1989)²⁹. Ale v klimatu rozbíhajícího se státního převratu mu už prakticky nikdo nevěnoval pozornost; nicméně vyděsil svým konvergenčním a symbiotickým obsahem „plán – trh“ jen pár – v té době již zcela neškodných – normalizačních aparátníků na ÚV KSČ, ovšem pořád ještě (aspoň nominálně) na postech nejvyšších.

Pro ty, kterým je tehdejší, fakticky čtyři dekády trvající systém centrálního řízení obsahově již hodně vzdálený, připomeňme, že se opíral o čtyři pilíře, resp. předpoklady:

1. Po několika etapách znárodnění drtivé většiny ekonomických (a dalších, i neekonomických) subjektů, odstartované ještě ve 40. letech, to vedlo do stavu *společenského vlastnictví většiny výrobních prostředků, což se nutně promítalo i do struktury tvorby národního důchodu podle forem vlastnictví*³⁰. Regulace chování firem ve státním vlastnictví byla jasně osou centrálního plánovitého řízení, a to zcela analogickými formami a metodami, jakými jsou řízeny obdobně velké subjekty co do obrátu (koncerny) v tržní ekonomice. K této podobě řízení (opět nejen hospodářských subjektů, ale i další infrastruktury typu nemocnic, škol, výzkumu apod.), vždy jen

²⁹ Blíže viz Šulc Jaroslav, Ungerman Jaroslav. Dějiny píšou vítězové *aneb* Jak to tenkrát vlastně bylo a proč? Vydavatelství Jaskmanický. Praha 2025. ISBN 978-80-900734-2-5. Str. 147 a n.

³⁰ FSÚ. Statistická ročenka ČSFR 1991. Tab. 5-16. Str. 139.

iterativně sledující pohyby tržních sil, bylo nutno vytvořit odpovídající strukturu institucí řízených centrálně. Jejich fungování bylo systematicky koordinováno prostřednictvím velmi komplexního, věcně i finančně provázaného *státního (národohospodářského) plánu*, vytvářejícího – přes centrální plánovací orgán – i věcné/materiální a personální předpoklady jeho naplňování (včetně systému bonifikací za jeho překračování a sankcí při neplnění).

2. Náhrada krajně omezené funkce trhu (subjektivně i objektivně), mimo jiné v situaci dlouhodobého embarga ze strany kapitalistických států, spočívala (ze střednědobého hlediska) v plnění příkazů tzv. *Hlavních směrů sociálně ekonomického rozvoje*. Podoba příkazů=direktiv se obšírně diskutovala ve zhruba pětileté periodě na řádných sjezdech komunistické strany (a od 60. let v určitém rámci koordinovaných též v rámci zemí tehdejší Rady vzájemné hospodářské pomoci), a následně byla transformována do podoby pětiletých (střednědobých) a ročních (operativních = prováděcích) státních plánů. Jejich cílovou funkcí bylo vytváření materiální základny pro uspokojování celospolečenských potřeb, kdy zisková motivace, známá z tržní ekonomiky, byla druhotná. Z tohoto důvodu byla pro systém příznačná vysoká míra přerozdělování, dotací či subvencí, mimo jiné v podobě záporné daně z obrátu u většiny potravin, či v dotovaném nájemném bydlení, dopravě apod³¹.

3. Dřívější roli vzájemně si konkurujících tržních subjektů plně převzal systém tzv. *vedoucí úlohy KSC*, a to v celé vertikále od základních organizací na závodech a družstvech přes okresní a krajské výbory až po centrum s Ústředním výborem KSC, resp. jeho orgány (plenární schůze a sjezdy). Řízení ekonomiky tudíž probíhalo po dvou paralelních liniích – jak strukturou *hospodářského řízení* (prostřednictvím ministerstev přes střední článek řízení až po konečné výkonné hospodářské subjekty), tak po linii *politické = stranické*, fakticky co do struktury kopírující strukturu řízení hospodářského. Již tato dualita – s nejasným vymezením pravomocí a odpovědností – byla geneticky zdrojem řady distorzí a konfliktů. Nebylo jasné, kdo je ve fabrice ten hlavní – zda ředitel, či předseda ZO KSC.

4. K zajištění co nejlepší funkčnosti systému bylo vzdělávacím systémem a přísným kádrovým výběrem z celého spektra vzdělávacích institucí a organizací ročně připravováno cca 300 až 500 osob s příslušnou kvalifikací (pro odpovídající pozice na centrálních orgánech a v celé struktuře tehdejších krajských či okresních národních výborů). Podmínkou bylo jeho dobré osvojení a schopnost se s ním identifikovat, resp. v daném rámci ho i kultivovat, přičemž nebylo výjimkou – spíše pravidlem – že člověk zařazený do tzv. *kádrové nomenklatury* oscilloval mezi strukturou hospodářskou a politickou³².

³¹ FMF. Převzato z FSÚ. Statistické údaje, které jsme nesměli znát. SNTL. Praha 1990. ISBN 80-03-00535-3. Tab. 24, str. 42,43.

³² Přibližně takto to zhruba od té doby funguje právě v Číně.

Uskutečnit jakoukoliv podobu zásadnější ekonomické reformy – vedle nutnosti ji předběžně konzultovat s partnery v RVHP – tudíž předpokládalo reformovat obsah a funkčnost všech čtyř pilířů. To (spolu s dalšími kroky) bylo zadání natolik náročné, že se ho – přes řadu pokusů počínaje padesátými lety – nepodařilo nikdy před listopadem '89 v potřebném rozsahu a hloubce uskutečnit.

Nad změnou paradigmatu, hledající východisko k obnovení růstu prosperity tohoto státu právě cestou reform, přitom opakovaně přemýšlelo množství expertů. V zásadě šlo o nalezení tak silné motivace k ekonomicky nanejvýš racionálnímu chování subjektů, které by se vyrovnalo – a předčilo – klasickou (kladnou i zápornou) motivaci vyvíjenou tlakem trhu na ekonomické subjekty fungující v plně tržním prostředí (byť pojem *plně tržní prostředí* je oblíbený mýtus *ekonomů – akademických teoretiků*, kteří v drtivé většině netušili, jak vypadá „tržní“ praxe). Kde bylo všem zřejmé, že pokud nebude mít konkrétní firma (a její vlastníci/akcionáři) schopnost v praxi uskutečňovat dostatečně efektivní podnikatelský záměr (produkující uspokojivě vysokou míru návratnosti investic aspoň ve střednědobém časovém horizontu), pak bude trhem – to znamená lépe se orientující konkurencí – nemilosrdně a nekompromisně smetena. A to se všemi důsledky – finančními i personálními.

Především tuto – negativní stránku, tj. *bezohlednou tvrdost diktátu trhu* nebylo možné v *netržních podmínkách socialismu* nijak fakticky a v plné síle nahradit. Přesvědčení, že to lze provést koordinovaným tlakem státních a stranických orgánů, tj. kladnou i zápornou motivací a apely na plnění závazných ukazatelů státního prováděcí plánu, se stále více ukazovalo jako naprostá a hned dvojí chiméra.

Největší konflikty se totiž skrytě odehrávaly nikoliv až ve fázi, kdy už byly závazné ukazatele rozepsány na příslušné adresáty (a jen se při neplnění plánu hauzírovalo s uplatněním argumentů typu „neočekávaná změna vnitřních či vnějších podmínek“, či „jde o důsledky neschopnosti podniku čelit nejrůznějším objektivním příčinám“, či fantazii se meze nekladly), ale dávno předtím. V době, kdy se handrkovalo o konkrétní výši ukazatele připravené k zapsání do plánu.

Míra rozporů mezi ambiciózními představami centra³³ na straně jedné a minimálními představami podnikové sféry na straně druhé se při sumarizaci ve fázi ukončení prvního kola vyjednávání (návrhu první pracovní varianty) podoby státního plánu pohybovaly obvykle v řádu až mnoha desítek procent, jen výjimečně méně. Tehdejší odborná literatura používala eufemismu chování firem v klimatu tzv. *měkkého rozpočtového omezení* – tedy chování, které tržní prostředí vůbec nezná. Ale které však bylo *de facto*, i když ne *de iure*, nepochybně jedním z hrobařů tehdejšího socialistického systému východoevropské provenience a ztráty důvěry běžného občana v jeho zásadní změnu k lepšímu.

³³ Vůdčí mantrou pro politicko ekonomické centrum byla co možné nejvyšší dynamika ekonomického růstu coby jak reálného zdroje růstu životní úrovně, tak nástroje propagandy při srovnání s vývojem v kapitalisticky vyspělých zemích.

Vedle pozadí podoby této obšírně objasňované – svou podstatou *reformní varianty* jak chování systému zefektivnit, prosadit intenzifikační faktory apod. – tu však byla stále více otevírána i druhá *varianta*, kterou lze nazvat *nereformní*, doslova *revoluční* (či případně kontrarevoluční (myšleno návratem do poměrů první republiky). Aniž by to platilo – co do person či institucí – snad plošně, to jistě ne, tak asi nejdále se úvahy o *zcela jiné podobě hospodářského mechanismu* dostávaly na ekonomických pracovištích Československé akademie věd.

Již někdy od přelomu 70. a 80. let se začala pod vedením (dnes málo doceněného) Josefa Goldmanna formovat na EÚ ČSAV poměrně početná skupina (tehdy mladých) ekonomů, zhruba třicátníků. Třeba tandem Miroslava Tomse a Mojmíra Hájka, vedle nich dále Karla Dybu, Kamila a Stanislavu Janáčkovy, Tomáše Ježka, Stanislava Karase, Jana Klacka, Lívii Klausovou, Václava Klusoně, Josefa Kroihera, Lubomíra Mlčocha, Aleny Nešporové, Luboše Petružely, Vladimíra Rudlovčáka či Václava Kupky; trochu staršími v tomto týmu byli statistici-makroekonomové Vladimír Nachtigal, Stanislav Samek a Růžena Vintrová.

Pozdější lídr a hlavní propagátor této silně *nereformní*, spíše *převratové varianty* – Václav Klaus (v pozadí s Dušanem Třískou) byl v té době (podobně jako Jan Stráský) ještě v aparátu Státní banky československé. Pro tento text je důležité, že lidé z této party na EÚ ČSAV pak pro své interní potřeby někdy v polovině 80. let přeložili do češtiny „bibli nesocialistické ekonomie“ od autorů P. A. Samuelsona a W. D. Nordhause³⁴ – víc k tomu níže v následující tezi a intenzivně studovali práce neoliberálů Friedricha von Hayeka či Milтона Friedmana a dalších.

Nelze však opomenout ani další partu – a jak se později ukázalo, mnohem lépe než ta první se na nové, polistopadové poměry adaptující – shromážděnou kolem Waltra Komárka v Kabinetu prognóz, později přejmenovaného na Prognostický ústav ČSAV. Za všechna jména aspoň ta později nejznámější – Vladimíra Dlouhého a Jana Mládka, potažmo Miloše Zemana.

V hledání východisek z již zjevně nefunkční teorie socialistické rozšířené reprodukce a dalších „zákonů“ a z nazrávající ekonomické stagnace především ve druhé polovině 80. let však nelze opominout ani nenápadnou, leč jako svorník fungující Vědeckotechnickou společnost (VTS), především její agilní pobočku fungující pod hlavičkou Státní banky československé. Ta někdy od poloviny 80. let organizovala velice inspirativní *Semináře k makroekonomickému modelování*. Což nebylo nic menšího, než že zastřešovala (doslova) každý poslední čtvrtek v měsíci od půl čtvrté v malé zasedačce SBČS dobře řízenou výměnu názorů mezi na jedné straně referujícím (a následně dvěma koreferenty) k danému makroekonomickému tématu (třeba k inflaci, možnosti konvertibility Kčs, opožďování strukturálních změn apod.) a

³⁴ Samuelson Paul A., Nordhaus William D. *Ekonomie*. Nakladatelství SVOBODA. Druhé vydání. Praha 1995. ISBN 80-205-0494-X.

na straně druhé přítomným publikem (řádově v počtu několika málo desítek odborníků).

Složení tehdejšího publika bylo vcelku trvalé: převažovali v něm teoretičtí ekonomové (především z výše jmenovaných akademických pracovišť), doplňovaní o bývalé – při stranických prověrkách zkraje normalizace z KSČ většinou vyloučené či vyškrtnuté – pedagogy jak z vysokých škol, tak lidi z oněch teorií a ekonomickým výzkumem se zabývajících pracovišť. A tu a tam docházeli i odborníci na úrovni středního managementu z decizní sféry. Což většinou znamenalo následné vysvětlování účasti na „příslušných místech“. Semináře totiž byly pod bedlivým dohledem prozíravé a dobře informované Státní bezpečnosti.

Jakkoliv byla témata seminářů zdánlivě odtažitá a na první pohled pro nezasvěcené až nudně akademická, jen málokdy se stalo, aby – především v diskusi – se „omylem“ a vizionářsky nezaprousilo do praxe. Za velkou přednost tehdejších seminářů je možné považovat možnost bezprostřední výměny názorů a poznatků mezi lidmi různých generací – a možnost pro žáky se pravidelně vídávat s bývalými učiteli. Ti – pokud snad v disentu nepublikovali pod pseudonymy – zde nacházeli prostředí své další odborné seberealizace a místo faktické satisfakce.

Tyto několik let trvající pravidelné semináře však měly, jak se zakrátko ukázalo, ještě další podstatný efekt. Tenkrát se tam často do večera prodiskutovaly „okrajové“ i mnohé klíčové otázky možné budoucí hospodářské politiky. Naoko jen mezi řádově desítkami přítomných, ale díky každoročně vydávanému sborníku referátů a koreferátů ze seminářů (s významnou organizační rolí Václava Klause) se spousta reformních myšlenek dostávala tímto způsobem k mnohem širšímu publiku po celé republice. Po listopadu '89 proto nebyl důvod ztrácet zbytečně mnoho času ujasňováním si mnohdy až elementárních věcí, neboť většina „nových“ problémů „přechodu k trhu“ již byla důkladně probrána v předstihu. Nicméně do hry o novou podobu hospodářského mechanismu mezi tím vstoupily další, mimořádně závažné faktory, ale tentokrát především zvnějšku. Ale to již byla „domácí reformní půda zkyprěna v dostatečné hloubce a šířce“.

Proto lze z jistým zjednodušením říci, že docela významná část domácí teoretické scény – alespoň tu nejvíce reformně naladěnou část společenskovední, především ekonomické fronty, prezentované hlavně generací ekonomů narozenou ponejvíce ve 40. letech – se již pár let před listopadem '89 definitivně názorově rozešla s do té doby oficiálně prosazovanou politickoekonomickou doktrínou „gulášového socialismu“. Především pro sterilitu, vyčpělost této vadnoucí doktríny – a fakticky pro ztrátu historické perspektivnosti. A ta druhá část ekonomů, která – možná ze setrvačnosti, možná ze sentimentu – si snad ještě tu a tam dělala iluze o možnosti zásadní reformovatelnosti centrálně řízené ekonomiky, tu nepochybně dál existovala, ale po listopadu již byla na okraji hlavního proudu.

Dlužno a ve vsí účtě k většině z nich nutno říci, že se jich hodně nedostalo myšlenkově dál, než za horizont úvah vtělených třeba do Akčního programu KSČ z pozdního jara 1968. Řada těchto odborníků, již dvě dekády ne vlastní vinou vyobcována mimo aktivní ekonomické dění, byla často sdružena v disidentské Obrodě, když postupně ještě před listopadem '89 (a tím spíše urychleně po něm) ztrácela pozice a schopnost reálně ovlivňovat další vývoj.

Šance osmašedesátníků na restart se stále více ukazovaly jako zcela minimální; jejich vize přechodně skončily na pásech tanků kdysi dávno, v srpnu 1968 a definitivně po listopadu '89. Výjimky i zde potvrzují pravidlo – viz třeba autoritu obdivuhodně invenčního „atomového dědka“ Miroslava Grégra, budoucího ministra průmyslu ve vládě Miloše Zemana, ale i pár dalších, kteří už většinou s ohledem na věk již mezi námi nejsou. Bohužel.

Teze třetí – z bláta do louže

Na jednom ze zmíněných čtvrtěčních seminářů VTS-SBČS někdy koncem 80. let se diskutovala – na základě ostré polemiky mezi Růženou Vintrovou a Václavem Klausem – principiální (ne)udržitelnost celého konceptu *politické ekonomie socialismu* coby umělého konstruktů poplatnému tehdejší převažující formě společenského vlastnictví výrobních prostředků. A to především v konfrontaci s *obecnou ekonomickou teorií* respektující dlouhodobou metamorfózu různých vlastnických forem a tržního prostředí. Bylo zřejmé, že valná část diskutujících již konvertovala od *teorie socialistické rozšířené reprodukce* k *teorii liberální sociálně tržní ekonomiky*, respektive k *neoliberalismu*. Nelze přehlédnout, že vedle scholastičnosti zde hrálo roli i jisté okouzlení z možnosti formalizovat určitou, statisticky dobře podchytitelnou část ekonomické reality v podobě matematických rovnic a vůbec jít cestou exaktního, ekonometrického přístupu³⁵.

Ne, že by se snad pod teorií socialistické rozšířené reprodukce nedaly exaktní matematické přístupy vůbec vtěsnat – stačí se podívat na poválečné práce třeba Poláků Oskara Langeho, Michala Kaleckého, sovětských akademiků V. S. Němčinova či N. P. Fedorenka. Dobré zkušenosti byly i doma s rozvíjením metod input output (Leontievových) tabulek³⁶ s pětiletým intervalem statistického šetření mezioborových vztahů jako základu pro stanovení velkoobchodních cen pro příslušné pětiletky. Jména našich bývalých kolegů Vlastimila Gejdoše, Josefa Žáka, Vlasty Vaculíkové, Leo Vodáčka, Dany Marešové či Petra Kordy a dalších už mnohým dnešním lidem i

³⁵ Touto větví ekonomické teorie se v EÚ ČSAV zabýval především V. Kotulán.

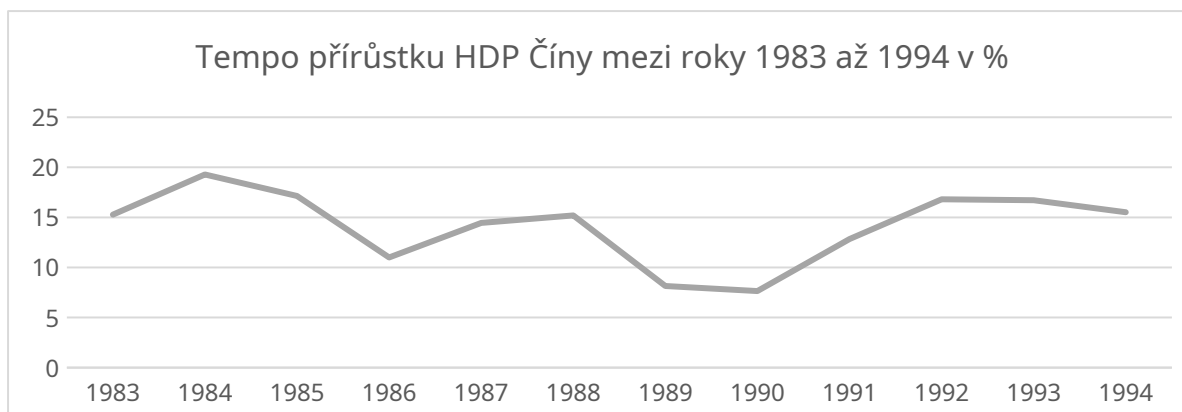
³⁶ Vasilij Vasiljevič Leontiev, ekonometr, narozený 1905 ruským rodičům v Mnichově, po emigraci žil v USA. Nositel Nobelovy ceny za ekonomii (za konstrukci bilance mezioborových vztahů). Viz blíže Šulc Jaroslav. Pět poválečných rozcestí české ekonomiky. In: Švihlíková Ilona, Drulák Petr a kol. Modernizace nebo úpadek – průmyslová politika zprava i zleva. Edice Svatopluk. Dauphin. Praha 2024. ISBN 978-80-7645-598-6. Str. 115 a n.

z branže již asi mnoho neříkají), ale i tato *matematizace ekonomie* se uchytila jen krajově, byť přínos mezioborové bilance k provázanosti hmotných i finanční makroekonomických vazeb je nesporný (a bohužel i dávno zapomenutý).

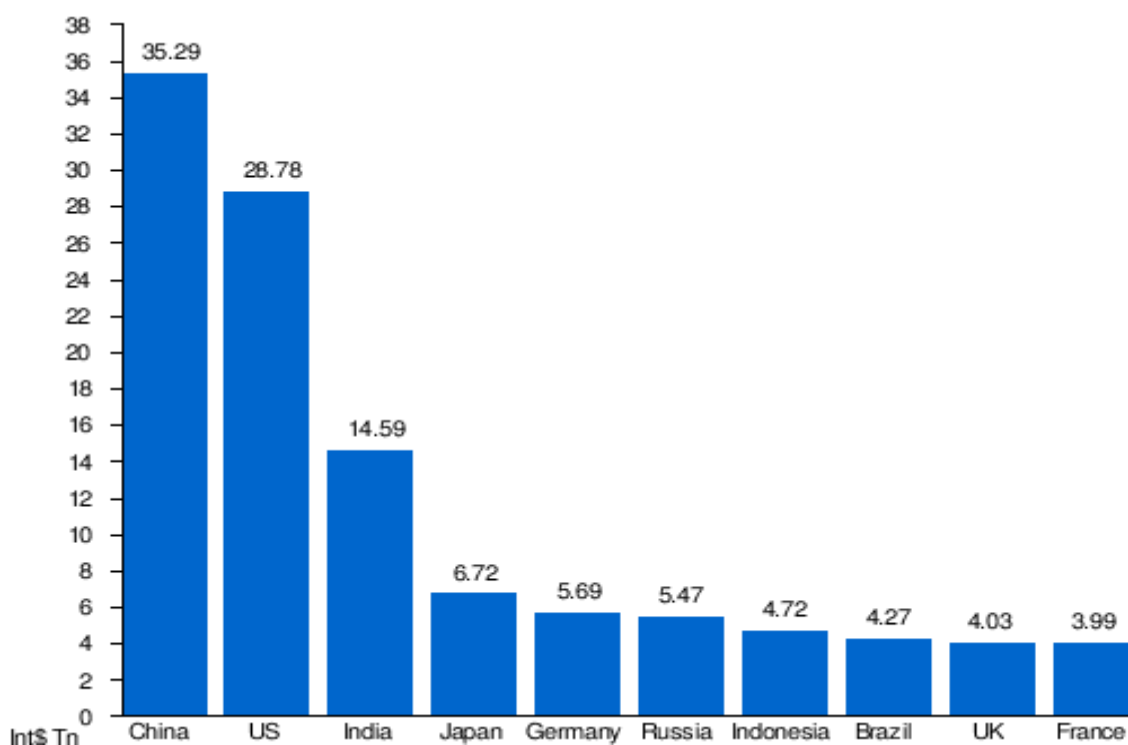
Nicméně platí – a jak už to tak ve vztahu „praxe – teorie“ ve *společenských vědách* obvykle bývá, že značná část teoretických pouček/zákonů je definována *jen pro jistý výsek společenské reality*, a tudíž platí nikoliv obecně, ale jen za určitých velmi striktních předpokladů či za „jinak stejných podmínek“ (*ceteris paribus*). V opačném případě lze v praxi připustit odchylky od „ideálního“ stavu nějakého jevu či procesu. A v tom je ta potíž. Stejně jako třeba klasický Marxův kapitál, či některé Leninovy práce není možné mechanicky použít jako univerzální „kuchařku“ k řízení socialistické ekonomiky (Marx se ostatně socialismem/komunismem ve svých pracích přece vůbec nezabýval), tak ani tehdejší (či současné) vysokoškolské učebnice západní provenience se nemohou stát instrumentem pro dobré řízení firem/ekonomiky. Jednoduše proto, že nepůsobí ve vybájeném sterilním „*plně kompetitivním*“ tržním prostředí.

Jakkoliv se mohou zdát věty napsané v předchozím odstavci zcela banální, je tu podezření (často v praxi bohužel ověřené), že fatální omyl mnoha výše jmenovaných akademiků - výzkumníků (a nejspíše i v drtivé většině případů v „dobré víře“ a v důsledku absence osobních zkušeností z praktického hospodářského života) spočíval bohužel v obecně šířeném domnění, že to, co se – na velkém stupni vědecké abstrakce a jen za splnění určitých předpokladů – píše v učených knihách typu Samuelson – Nordhaus, že samozřejmě nutně platí i v reálném byznysu. A když se k tomu připočte okouzlení *svobodomyšlnými* pracemi třeba Friedricha von Hayeka či produkcí týmu Chicagské školy s jejich guru Miltonem Friedmanem, tak v konfrontacemi se sterilními učebnicemi politické ekonomie socialismu bylo neštěstí hotovo. Protože co bylo ústředním tématem a v 80. letech tak atraktivním heslem neoliberalismu? *No přece obnova „svobody podnikání“, to znamená vzepření se moci (všestranně se totalitně chovajícímu) sociálnímu státu!*

Na obranu znovu teorií oklamaných polistopadových ekonomů dlužno říci, že jedním z důvodů jejich pochopitelné názorové konverze „na druhé břeh“ byly také nesporné úspěchy tehdejších tržních ekonomik. Byly to v Evropě hvězdy jak (*západo*)německého *sociálně tržního modelu*, podobně jako úspěšné praktiky *skandinávského modelu socialismu*, či daleko na východě pořád ještě dynamicky rostoucího Japonsko a především tehdy se z hlubin zaostalosti vynořující celé „tlupy asijských tygrů“ (Singapur, Tchaj-wan, Jižní Korea, Hong-Kong atd.). Tyto ekonomiky již zářily na ekonomickém nebi velmi přitažlivým a inspirativním světlem. A to nezmiňujeme pevninskou Čínu, které se dařilo v osmé dekádě, kdy v zemích RVHP s velmi podobnými *východoevropskými režimy socialismu* již zjevně a plošně dohasínala dynamika ekonomického růstu, dosahovat víceméně systematicky dvouciferných temp přírůstků hrubého domácího produktu.

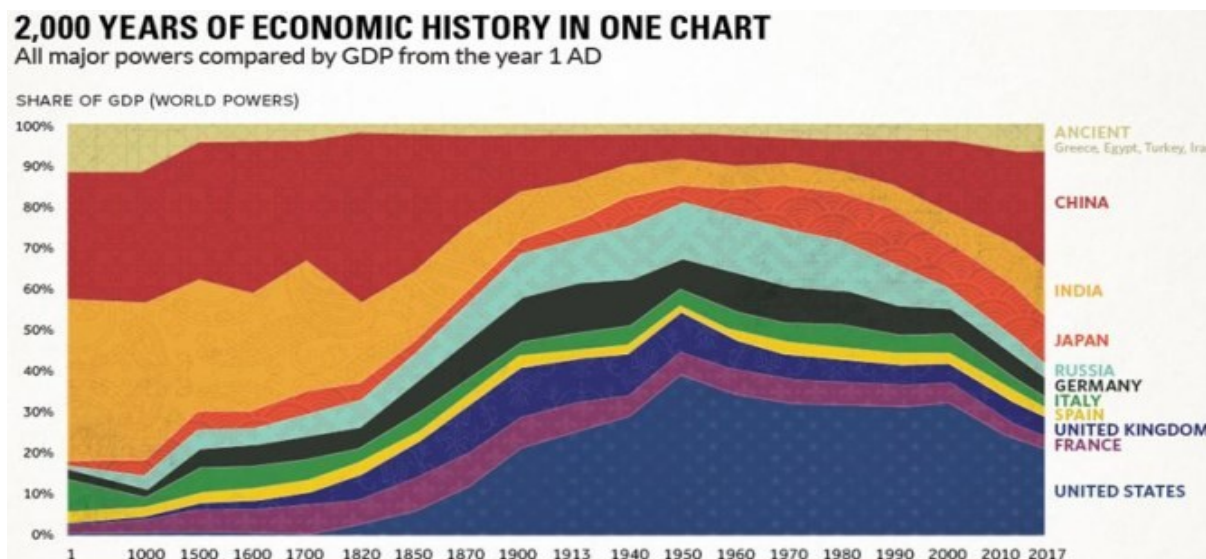
A tudíž dlouhodobě svým *čínským modelem socialismu* se každých cca pět, šest let Číně díky tomu dařilo zdvojnásobovat svou ekonomickou sílu. S tím, že za dalších dvacet let – v polovině minulé dekády – se propracovala do pozice největší světové ekonomiky.

Takže mluvit o přelomu 80. a 90. let snad jako o etapě zhroucení *socialistického/komunistického ekonomického modelu*³⁷ je pravdivé jen v případě východoevropských zemí. Ale rozhodně to neplatí pro *asijskou variantu socialismu* ať Vietnamu a tím méně pro Čínu. Ta se jen vrací na pozice, které – spolu s Indií, kdy společně generovaly odhadem 2/3 světového produktu (než obě podlely imperialistické expanzi především Velké Británie do asijského regionu) prakticky

³⁷ Fukujama Francis. Konec dějin a poslední člověk. Anglický originál Avon Books. New York 1993. Česky RYBKA PUBLISHERS. Praha 2002. ISBN 80-86182-27-4.

zastávaly 18 ze 20 století po Kristu, čili celé poměrně dobře dokumentované dějiny světové civilizace.

Poznámka 1: tento unikátní graf (pozor na nestejně intervaly v časovém měřítku na ose x) končí v roce 2017. Neměl jsem čas ani schopnosti se pokusit o jeho aktualizaci do současných let, tím méně do něj vložit nějakou jednoduchou prognózu třeba 2030 či 2040. Ale asi to není neřešitelný problém.

Poznámka 2: Nic nebrání tomu, aby na tomto místě se detailněji rozebraly změny v globálním měřítku tvorby HDP třeba jen po roce 2000.

Není třeba dlouze rozebírat fakt, že celá populace České republiky je co do počtu srovnatelná s počtem obyvatel větších čínských metropolí, a že tudíž je docela bezpředmětné srovnávat absolutní ekonomický výkon Číny a České republiky (tím méně meditoval nad tím, zda my více potřebujeme Čínu nebo potřebuje ona nás). Faktem však zůstává, že obě země v posledním třičtvrtě století hledaly cesty, jak urychli svůj sociálně ekonomický vývoj. Přičemž asi nebude sporu o tom, že poválečné Československo startovalo do druhé poloviny 20. století z podstatně lepší pozice vyšší ekonomické úrovně, než měla poválečná Čína, která se pracně vzpamatovávala z mnohaletého válečného konfliktu jak s Japonskem, tak s důsledky domácí občanské války.

Je asi již spekulací, proč jsou tu dnes po půl století tak rozdílné výsledky? Proč i v Československu s jeho baťovskou podnikatelskou tradicí Zlína (oživenou v polovině 70. let v nedalekých družstevních Slušovicích) nešlo jejich příkladu rychlého vzestupu industriální moci založené na aplikaci vědy a techniky, s tím související exportní výkonnosti a následně domácí životní úrovně následovat v mnohem větším měřítku? Zvláště ve varovné situaci, kdy se do fáze ekonomické a sociální stagnace dostávalo na přelomu 70. a 80. let nejen tehdejší Československo, ale fakticky celý východní blok v čele se Sovětským svazem (následně katastrofou již definitivně a nadlouho

zdecimovaným). Takže i slepému muselo být zřejmé, že *něco tu ve východoevropském modelu hodně nefunguje ani v teorii, tím méně v praxi.*

Zatím není známo, zda se někdo zabýval hypotézou, že jádrem a klíčovým důvodem kolapsu východoevropských socialistických ekonomik³⁸ byla především politická rigidita v uplatňování vedoucí úlohy tamních komunistických stran. S kategorickým odmítáním i náznaků zásadnějších tržně orientovaných změn platných systémů. Jak odlišné to bylo v porovnání s postupem klíčového čínského reformátora Teng Siao Pchinga³⁹! Ten přece bez nejmenších skrupulí a ideologicky motivovaných zábran přizval k narýsování celého konceptu zásadních reforem do té doby platného ekonomického modelu v Číně jak guru liberálů Milтона Friedmana z USA, tak současně našeho „revizionistu“ a emigranta Otu Šika. A nechejme teoretikům, ať diskutují o tom, zda model, tak úspěšně uplatňovaný v Číně po dobu posledního více než čtvrt století je pořád ještě *komunistický* (KS Číny si podržela i v ekonomice vedoucí úlohu⁴⁰, byť ji prosazuje metodami a prostředky, nad kterými našim dogmatikům⁴¹ vstávají vlasy hrůzou na hlavě), nebo jde o *smíšenou socialisticko-kapitalistickou ekonomiku* či fakticky o státní kapitalismus, který však velmi efektivně řídí *čínské politbyro*. A že by tolikrát zatracovaná *teorie konvergence společenských systémů* přece jen platila a potvrzovala Brežněvovu tezi, že *nejlepší je vždy ta teorie, která přináší nejlepší praktické výsledky?*

Ale vraťme se do reality druhé poloviny 80. let v našich podmínkách. Vnější i vnitřní proudy a impulzy k rozsáhlým reformám se již v té době – zčásti ilegálně – slévaly do jednoho proudu. Netoliko na tom. Přestože i při všech omezeních nebyl problém se při troše snahy dostat k hlavním zahraničním ekonomickým žurnálům, i tak lze mít pochybnosti, že by tu snad tehdy bylo – i v odborných akademických kruzích – známo faktické pozadí a strategické cíle třeba tehdy velice módního *Washingtonského konsensu*⁴² (s klíčovou rolí triumvirátu Světové banky, Mezinárodního měnového fondu a Ministerstva financí USA). Cíle jednoznačně imperiální a svou podstatou neokoloniální a s ohledem na latentní krizi tamního systému, a navíc i snadno identifikovatelné – jen by se muselo chtít je nejdříve nastudovat a pak mít odvahu „plavat proti proudu“.

Teze čtvrtá – přechod teoretiků do praxe na ministerské posty

³⁸ Všechny země RVHP se v té době již hodně zadlužovaly v USD. Pokud jde o NDR, měla specifickou úvěrovou linku na SRN.

³⁹ Blíže Krejčí Oskar. Geopolitika Číny.

⁴⁰ Přesně v tomto duchu o Číně referují z ČR vyslaní zpravodajové České televize, viz B. Šámalová a jí podobní „experti“.

⁴¹ Respektive těm, kdo nechtějí uznat funkčnost pragmatické zásady, že *není podstatné, zda je kočka bílá nebo černá, hlavně že dobře chytá myši.*

⁴² Blíže viz Šulc Jaroslav, Ungerman Jaroslav. Dějiny píšou vítězové *aneb* Jak to tenkrát vlastně bylo a proč? Vydavatelství Jaskmanický. Praha 2025. ISBN 978-80-900734-2-5. Str. 72.

Jenže toto děsivé riziko podoby akceptace neokolonialismu ze závěru 20. století nejenže nebylo včas a do potřebné hloubky rozpoznáno (a řada „odborníků“ v této devastační poloze Washingtonský konsensus bohužel nevidí dosud, protože nebyli a nejsou ochotni porozumět jeho ničivým dopadům z jeho aplikace třeba v jihovýchodní Asii), ale často jsme se stali svědky přímého opaku: Teze Washingtonského konsensu byly přijímány s nadšením. A tak mnozí českoslovenští akademičtí teoretikové se již brzy měli stát vysoce postavenými „užitečnými idioty“ při usilovném a tvůrčím uvádění jeho velmi účelových postulátů do československé hospodářské praxe. Někteří mluví dokonce o možné metamorfóze u některých z nich, kteří si možná ani nemuseli všimnout svého překlopení se z pozice *subjektu transformace* do pozice *objektu transformace*.

O celoplošném vtrhnutí neoliberálních dogmat na ekonomické fakulty vysokých škol a univerzit ani nemluvě; mnohde si jeho katastrofického potenciálu generovat globální krize včetně té největší – finanční a sociální z let 2007–2008 – asi dodnes ve všech souvislostech jeho protagonisté často pořádně nevšimli⁴³. A že není všem dnům konec...

Není zrovna nutné být milovníkem konspiračních teorií a sdílet (poměrně hojně rozšířené) mínění, že by nová, personální polistopadová decizní sféra, hojně rekrutovaná z akademických pracovníků především z výše jmenovaných ekonomických pracovišť ČSAV, snad byla systematicky zkorumpována při implementaci Washingtonského konsensu ze strany cizích zemí, které se i díky tomu nadlouho etablovaly v československém ekonomickém prostoru a systematicky ho vysávají. Ne, že by to bylo možné absolutně a ve všech jednotlivých případech úplně vyloučit, ale snad se podařilo v předchozích odstavcích vyjádřit přesvědčení, že *pohnutky chování mnoha z našich akademiků byly především jejich vnitřní a že pramenily hlavně ze zklamání z narůstající neúspěšnosti tehdejšího uspořádání systému direktivního řízení a plánování*. Ale odtud byl již jen krok v upřímné snaze najít nový, mnohem lepší a jinde již úspěšně otestovaný hospodářský model. A je historickým paradoxem, že tím byl v té době třeba západoněmecký sociálně tržní kapitalismus či skandinávský socialismus (že i těm zvonil umíráček, nebylo rozpoznáno).

To ale neznamena, že by u těch nejctížádostivějších bývalých teoretiků nemusel fungovat i jiný algoritmus, než pouhá snaha o zlepšení fungování hospodářského mechanismu, byť s významnými úpravami⁴⁴. Podobně jako je snem mnoha zarputilých vrcholových sportovců stát až na nejvyšším – zlatém – stupínku olympijské „bedny“, tak u vědců je tímto vrcholem jejich ctížádosti laureátství Nobelovy ceny, v našem případě za ekonomii. Třeba za počin překlopení *centrálně řízené (netržní) socialistické ekonomiky* na platformu *ryze tržní ekonomiky* (ekonomiky bez přívlastků). Pamětníci zmíněných bankovních seminářů

⁴³ [Odkaz na Žižeka](#)

⁴⁴ Nelze přehlédnout, že vedle odborných kritérií bylo podmínkou práce v akademické sféře mít i jistý politický profil, takže se v drtivé většině případů jednalo o členy KSČ.

Vědeckotechnické společnosti v SBČS v 80. letech autorům textu asi dají za pravdu, že hvězdné chvíle třeba pro přední polistopadovou figuru Václava Klause přicházely každoročně poté, co tehdy dostával prostor u mikrofonu k seznámení pléna s osobností a dílem právě vyznamenaného nobelisty, tiše doufaje, že by snad někdy i on...

To nicméně neznamená, že by nadšení pro nové uspořádání československé ekonomiky bylo úplně plošné a zcela bezvýhradné. A autoři nevidí důvod nejmenovat aspoň dvě osoby, jejichž životní příběh jim dával dobrou zkušenostní bázi k odvážným – a hodně ojedinělým – stanoviskům nahony vzdáleným psaní a vysílání polistopadového mediálního mainstreamu či všeobecně přijímaným postulátům „tržního náboženství“. Byli to jak již výše jmenovaní kolegyně Růžena Vintrová a kolega Miloš Pick, oba brilantní makroekonomové.

Ti – a řada dalších lidí znalých věci – velmi otevřeně varovali před falešností a zákeřností hojně šířené teze o „*státu jako nejhorším možném hospodáři*“. Leč dostávalo se jim sluchu jen sporadicky (pokud vůbec). Útoky na socialistický stát, na společenské či družstevní vlastnictví byla jen nutná předehra ve skrytu chystaného politicko-majetkového převratu: Jen aby bylo možno bez velkého odporu ve společnosti rychle anulovat smysl a obsah v té době ještě platného státní svátku 28. října jakožto „Dne znárodnění“. To ale byla jen symbolická formalita, když ve skutečnosti pravým cílem bylo fakticky zrušit výsledek poválečného celospolečenského konsensu a utišit dlouholetý hlad po majetcích početného a hlasitého houfu restituentů. A nejen jich! Na obzoru bylo masové rozdávání majetku nahromaděného za celé generace pracujícími lidmi této země, jaké se může přihodit v historii jen velmi vzácně⁴⁵. Vracet společenské bohatství těm, kteří ho v předchozích desetiletích spoluvytvářeli, byl geniální marketingový fígl – a většinou zabral.

Pro další etapu šlo tímto krokem o nenápadné otevření dvířek především pro chystanou privatizační vichřici, předčasnou liberalizaci (především zahraničního obchodu) a pokud možno i komplexní deregulaci. *Tedy o jednoznačný útok na roli státu zejména co se týče jeho vlastnické pozice a z toho vyplývajících povinností – cenotvorby a regulace tržního prostředí*. S tušeným finálním cílem budoucího volného, minimálně regulovaného celosvětového pohybu zboží, kapitálu i lidí. Logicky: aby mohl kapitalismus žít a prosperovat, musel expandovat na nová odbytíště zhodnocující vložený kapitál. A prostor zemí bývalého socialistického bloku byl na konci 80. let najednou nečekaně po ruce, jen ho rychle ovládnout a předejít expanzi Číny (ta se v té době zaměřovala ještě více na Afriku a na získání kontroly nad jejím nerostným bohatstvím, kterážto strategie začala nést své plody až v nedávné době).

⁴⁵ Formánek Miloslav. *Restaurace kapitalismu v Česku aneb Tažení kapitalismu českou kotlinou a moravskoslezským úvalem*. FUTURA, Praha 2014. ISBN 978-80-86844-623-6.

Nezůstalo však jen při realizaci těchto klíčových tří požadavků Washingtonského konsensu, protože k jejich plnému prosazení a uplatnění bylo nutné přijmout ještě řadu doprovodných rozhodnutí.

Již je známo, že poté, co naši polistopadoví ekonomičtí ministři (k údivu tehdejších ekonomických vůdců dožívajícího SSSR) velmi iniciativně přispěli k destrukci Rady vzájemné hospodářské pomoci na jednání v Sofii, kdy se ruský premiér ještě před jednáním důvěrně zeptal našeho tehdejšího ministra financí (pozdějšího premiéra a prezidenta), zda především jím prosazované faktické zpřetrhání dlouhodobých vazeb na SSSR (co se týče třeba dodávek energetických surovin, použití klouzavých průměrů při stanovení jejich cen v pětiletých intervalech, přechodem z konvertibilních rublů na světové ceny apod.), má česká strana dobře spočítané? Načež mu náš ministr blahosklonně odvětil, že toto je přece naše a ne ruská starost. Takže najednou bylo třeba řešit obrovitý problém *totální teritoriální reorientace našeho tradičně hodně exportně profilovaného průmyslového potenciálu*.

V podmínkách dozívajícího klimatu pověsti země „za železnou oponou“ se záměrně vytvářenou špatnou pověstí co do kvality československé produkce však nebylo dost dobře možné československé zboží vyvážet místo na tradiční východní a arabské trhy tentokrát na přeplněné trhy západních zemí jinak, než hluboko pod cenou. Proto polistopadoví hospodářští ministři – objektivně ve snaze zabránit kolapsu značné části průmyslu – se uchýlili k volbě údajně krátkodobě menšího zla, jak k cenovému dumpingu, tak k dramatickému podhodnocení československé koruny (zhruba v kurzu, za který nabízeli devizy veksláci na Václavském náměstí). To byl také jediný nástroj k udržení určité hladiny exportu – nízkou láci.

Tato krátkodobě zvolená praxe však fakticky trvá (byť ve trochu zmírněné podobě) dodnes, kdy je doplněna třetím kanálem – ztrátou kontroly nad částí firem fungujících v ČR cizím kapitálem (se všemi z toho plynoucími důsledky). Vynucený výprodej československého (zúženě po roce 1993 českého) národního bohatství jen tímto exportním kanálem (vedle jiných) již musí vyjít tuto republiku celkově za ty tři dekády řádově až na biliony korun – nevratných ztrát. **UMÍME PROVÉST ODHAD?**

Ostatně míru podhodnocení koruny (odborně úroveň ERDI) vidí každý český návštěvník sám již ve směnárně či při platbě v euro v zahraničí ať v supermarketu nebo v restauraci. Je to pak začarovaný kruh, kdy jeden faul na ekonomické zdraví v důsledku neuváženého naskočení na požadavky Washingtonského konsensu se stává chronickým zdrojem bolesti v jiné části organismu – třeba na srovnatelně nízké úrovni odměňování (za stejnou práci) v české filiálce ve srovnání s odměnami v mateřské firmě v zahraničí. V lepším případě polovic, ale i méně... a představa, že naši produkci někdo z nových „spojenců“ dobrovolně a velkomyslně pustí na domácí, západní trhy, se rychle ukázala jako jedna z fatálních iluzí.

Je však třeba vidět, že toto vše a zejména počátkem 90. let hojně propagovaná doktrína potřeby *vysoké konkurenceschopnosti státu* houfně zaplavovalo veřejný prostor.

Speciálně tato naposledy zmíněná doktrína totiž byla jen záměrně velmi jednostranně zobecněnou *teorií konkurenceschopnosti firmy*, založenou na principu *minimalizace nákladů chodu firmy/státu*, když přitom má přitom hluboké a staré teoretické zázemí. Pravicoví politici a asociálně myslící podnikatelé se vždy opírali o exaktně zformulovaný teoretický fundament (odvozený z klasické ekonomické teorie a o století později z postulátů Friedricha von Hayeka), když ho následně – až v 80. letech minulého století – zcela účelově transformovali do podoby *thatcherismu* ve Velké Británii a především *reaganismu* v USA.

Zopakujme, že moderní neoliberální verze, rozvinuté na zakázku nadnárodních koncernů a finanční oligarchie v 80. letech, naroubovaná na staré ekonomické teorie (Adama Smithe apod.) *byla přímo zjevním zejména pro zdejší českou ekonomickou obec*. Neoliberalismus byl pro ně natolik inspirativní, natolik opojný, natolik nový, že až na malé výjimky mu na dlouhá desetiletí podlehla prakticky celá česká ekonomická teoretická fronta (čest nemnoha výjimkám). A při pohledu na reálné kroky současné pětikoaliční vlády je jasné, že se tohoto neoliberálního vyznání drží i ona. Bohužel není jediná – a podle toho dnešní svět vypadá, byť jsme po nástupu staronového prezidenta USA svědky pozoruhodných modifikací.

Nelze navíc přehlédnout, že významným důvodem pořád ještě dominujícího neoliberalismu (přes jeho narůstající kritiku z řad odvážnějších expertů – za všechna jména jen Joseph Stiglitz a řadu katastrof, které neoliberalismus působí), byla jedinečná šance jeho prostřednictvím (a zmíněnou *doktrínou konkurenceschopného státu*) potlačit do té doby velmi silnou a zejména v západní Evropě systematicky prosazovanou *doktrínu sociálního státu*. Mimo jiné i jako kolektivní správnou reflexi na zdroje a příčiny II. světové války a na odhodlání nedopustit její recidivu, což se – až na epizodu války na Balkáně v 90. letech a nynější dění na Ukrajině – v zásadě dařilo i v podmínkách bipolárního světa. Tyto dvě doktríny, tj. *doktrína konkurenceschopnosti* a *doktrína sociálního státu*, jsou bezesporu konkurenčními a nemohly vedle sebe dlouho koexistovat.

Z dostupných statistických dat je možno dokonce bohužel dedukovat, že doktrína konkurenceschopnosti byla v posledních desetiletích aplikována nejen plošně (v běžném slova smyslu), ale zejména tam, kde jejich protagonistům (a spřízněným subjektům) nabízela maximální efekty. To znamená zejména v těch zemích, kde byl dobře rozvinutý nejen ekonomický, ale především dobře fungující legální finanční sektor. Značná část finančních služeb – zejména moderní, velmi sofistikované a výkonné služby investičního bankovníctví – se tak postupně odpoutaly od reálné ekonomiky a začaly si „žít vlastním životem“: houfně produkovat jednu finanční „bublinu“ za druhou. S katastrofálními dopady při jejich prasknutí – pokud snad protagonisté dobře nezvládli metodu kombinací *privatizace zisků* a *socializace ztrát*. Jakože u velkých havárií (typu globální finanční krize na konci první dekády) ji už nyní dovedli téměř k dokonalosti – a odsunuli národní vlády do trpné pozice užasle přihlížejících a kasírovaných statistiků. Viz právě nyní probíhající energetická krize v Evropě, kde se ovšem model jejího „řešení“ bohužel opakuje.

V čem je tedy jádro dezinterpretace doktríny konkurenceschopnosti státu jako takového, který je přitažlivý pro zahraniční investory (v souladu s jejich kritérii maximálního zhodnocení vložených investic)? Jinými slovy v souladu s tím, nakolik vybraný stát splňuje kritérium tzv. „Bonanzy“ jakožto území, které má být pro investora *vysněným zlatým dolem*?

Především v tom, že v logice takto vymezené a chápané konkurenceschopnosti státu byly a jsou jako nástroje ji zvyšující využívány v České republice zejména:

- A) *nízké daně* právníkům potažmo fyzickým osobám – samostatným podnikatelům a obecněji řečeno *vysoké zdanění práce v důsledku úlev při zdaňování kapitálu*;
- B) *celkově srovnatelně nízká složená daňová kvóta v porovnání s průměrem EU*;
- C) posílená *flexibilita pracovní síly* spolu s potlačením kolektivního vyjednávání;
- D) snaha po etapě *privatizace produkčních odvětví* přejít k etapě *redukce a privatizace neméně ziskově atraktivního „zbytku“ bývalého národního hospodářství*, tj. k utlumení formy státního vlastnictví u subjektů působících v sociálních sítích (tj. prakticky ve všech odvětvích služeb).

Co bod, to nejen negace doktríny sociálního státu, ale současně i torpédování rozumného směřování národního zájmu. Přesně podle zásady, že *„čím má být stát konkurenceschopnější“* (podle tohoto vlastního neoliberálního kritéria), *„tím více musí být potlačována konkurenční doktrína sociálního státu“* (ať již jde o dostihy v daňovém dumpingu a závodů směrem „ke dnu“, v míře „flexibility“ pracovní síly a snížení její právní ochrany včetně snahy vymýtit zbytky kolektivního vyjednávání a ve zmíněné snaze zredukovat, potažmo co nejvíce plošně zprivatizovat sociální sítě).

Není to přece tak dávno, co jistá vysoce postavená česká politička zopakovala tři dekády starý neoliberální slogan otázkou: *Proč by to měl být nadále český stát, kdo bude v Českých Budějovicích vařit pivo, když to umí i soukromý pivovarník?* A ne tak dávno a hlavně při spouštění druhého pilíře penzijního systému: *Proč by měl právě stát provozovat penzijní systém, když to dobře umí soukromé penzijní společnosti?* Případně: *Proč by měl stát cpát spoustu peněz do zdravotnictví, když lékařskou péčí mohou stejně dobře zajišťovat soukromé nemocnice?* A nakonec: *Proč by měl stát platit režii studia na vysokých školách, když to lze udělat na soukromé bázi* – samozřejmě i zde pod heslem *nezbytnosti zefektivnit investice sociální sféry i do vzdělání...*

A šlo by pokračovat dál popisováním dalších neoliberálních hesel či praktik především u privatizačních kroků. Kdy zprvu v 90. letech docházelo nejen k cílené destrukci mnoha moderních organizačních forem typu výrobních hospodářských jednotek nebo oborových podniků (a na ně navázaných podniků zahraničního obchodu), produkujících díky tomuto (dřívějšímu) uspořádání automaticky synergické ekonomické efekty (v neposlední řadě i díky dlouhodobým úvěrovým linkám k Státní bance československé, resp. k Československé obchodní bance), ale návazně na rozbití těchto fungujících struktur i k *masovému výprodeji* (za podhodnocenou korunu) spousty firem – *to v lepším případě, v tom horším k jejich úplné likvidaci* – viz za mnohé

třeba Českomoravská Kolben – Daněk, druhdy tvořící páteř československé (české) ekonomiky⁴⁶. A tak třeba fyzicky na místě dřívější vlajkové lodi – Lokomotivky ČKD – a přínosů pro státní rozpočet díky ziskům z prodeje československých lokomotiv do desítek zemí (a podobně celé škály investičních celků) dnes chodíme na show nejrůznější pop umělců do vysočanské O₂ Arény. A jaksi jsme přehlédli, že tržby ze vstupného většinou odcházejí do (jimi obvykle moudře zvolených) daňových rájů.

Lze ale vyčítat většině tehdejších ministrů/náměstků, pocházejících z citovaných akademických pracovišť, že jsou za tento následující celý smutný seriál důsledků tehdejších omylů osobně odpovědní?

Pokud s nimi otevřeně hovoříte⁴⁷, šlo jim uvěřit, že – v drtivé většině – sice ověření vědeckými hodnotami v oboru ekonomické teorie, ale současně s prakticky nulovými znalostmi reálného, bezskrupulózního fungování tržní ekonomiky počátkem 90. let, protože prakticky nikdo z nich dříve neřídil ani pověstnou trafikku a tak neměli nejmenší tušení, k jak tristním koncům může jejich rozhodování na vrcholové pozici na úrovni vlády či Parlamentu dospět již v horizontu příštích pár desetiletí. Většina z nich nepochybně dlouho naivně sdílela obecně převládající iluzi, že především důsledným rozbitím systému centrálně řízené ekonomiky (s výše popsanou vedoucí úlohou KSČ) a převzetím modelu tržní ekonomiky (slogan „*chceme trh bez přívlastků*“ byl svého času až zaklínadlem a běda tomu, kdo pochyboval – autoři o tom ví své z vlastní zkušenosti), se i česká ekonomika propracuje k takové výkonnosti, že to jaksi samovolně a rychle umožní posun drtivé většiny lidí této země na žárlivě pozorovanou životní úroveň rakouské a možná i německé průměrné domácnosti – a to v horizontu snad jen jednoho desetiletí.

O to krušnější bylo pozdější vystřízlivění, a nejen u nich samotných. Ne náhodou tehdejší první prezident České republiky –ekonomií také nepolíbený – když dostal informace, jak to s tou českou ekonomikou po pár letech nadšeného „utahování opasků“, ale i s tak právě kolabujícím bankovním systémem vlastně vypadá, se odvážil otevřeně konstatovat „*panování blbé nálady*“. Neboť i on byl přece oklamán, podobně jako později i značná část nejen odborné veřejnosti poté, co ČNB zpracovala a publikovala *Analýzu transformačních nákladů v letech 1991-2005*. Ty byly expertně vyčísleny na cca 519,3 mld. Kč⁴⁸. Tohoto asi půl bilionu korun je odhad celkové sumy peněz, kterou vynaložila v oněch letech skupina speciálně k tomu založených transformačních institucí – České konsolidační agentury a její dceřiné společnosti Česká inkasní, Fondu národního majetku nebo Pozemkového fondu a samozřejmě České národní banky, případně Ministerstvo financí. A to vše v rámci akutně nutné stabilizace a konsolidačních opatření zejména ve prospěch selhávajícího bankovního

⁴⁶ Formánek Miloslav. *Restaurace kapitalismu v Česku aneb Tažení kapitalismu českou kotlinou a moravskoslezským úvalem*. FUTURA, Praha 2014. ISBN 978-80-86844-623-6.

⁴⁷ Řada z nich je již po smrti – Jan Stráský, Tomáš Ježek, Kamil Janáček, či Karel Dyba.

⁴⁸ Zde bude odkaz na pramen

sektoru (následně v drtivé většině po očištění o nesplacitelné úvěry přeprodaného pod cenou zahraničnímu kapitálu).

Dlužno říci, že zmíněnou sumu nákladů na sanaci bank ve zmíněné výši více než půl bilionu korun však není možné připsat výhradně a zcela na vrub privatizačních omylů, kdy asi čtvrtina částky (144,1 mld. Kč jen v sektoru finančních institucí a podniků) byla spojena s úhradou transformačních nákladů řešících „staré“ problémy podniků a bank řízených státem, které měly původ ještě v období centrálně plánované ekonomiky.

Ale to byly teprve začátky dnešní marasmu. Invaze cizího kapitálu do českého hospodářského prostoru teprve začala nabírat „ty správné“ obrátky. Sešup do pozice *novodobé středoevropské kolonie* – řečeno slovy Ilony Švihlíkové⁴⁹ – se začal poznenáhlu rozbíhat.

Teze pátá – taháme za kratší konec a je to vidět

Bylo již napsáno nespočet knih věnovaných velkému předělu na konci 80. a začátku 90. let minulého století⁵⁰. Ten předěl se odehrával výhradně ve střední a východní Evropě – mluvíme o „pádu železné opony“, konci „studené války“, ukončení bipolarity atd. Ale rámec předělu byl ve svých důsledcích fakticky globální a náš listopadový převrat byl objektivně jen jedním z kamínek velké a hodně strukturované a umně poskládané⁵¹ mozaiky dění.

Jakkoliv jsou při již obvyklém rituálním přepisování českých dějin v centru pozornosti dosud pořád ještě tehdy až neuvěřitelně odvážní „civilní“ studenti na Národní třídě, do kterých snad hodinu obušky mlátili proti nim na povel svých důstojníků seřazení jiní studenti⁵² (jinak uniformovaní a často vrstevníci těch prvních, začlenění do tehdejší „dorostenecké“ přípravy Sboru národní bezpečnosti, což byla vskutku ojediněle bizarní forma uctění památky nacistických protistudentských represí – padesátého výročí zastřelení studenta Jana Opletala 17. listopadu 1939, slavené jako Mezinárodní dne studenstva), tak možná i proto dnes unikají pozornosti mnohem fundamentálnější jevy a procesy odehrávající se v následných třech dekádách všude okolo nás.

Již výše byla komentováno v té době vrcholící zatlačování *doktríny sociálního státu* konkurenční *doktrínou konkurenceschopnosti státu* na západ od českých hranic, aby se vzápětí tento „modernizační“ trend přelil i k nám a do dalších postsocialistických zemí. Zde – zcela objektivně vzato – úplně chyběly generace lidí orientující se jak v tehdejší specifické fázi vývoje kapitalismu, tak aby byli nadáni schopností předvídat jeho další vývojové fáze (blíže níže).

⁴⁹ Švihlíková. Jak jsme se stali kolonií.....

⁵⁰ V tomto směru ještě rozšířím seznam literatury třeba o Fukujamu apod.

⁵¹ Plný text ujednání mezi tehdejšími vůdci Gorbačovem a Bushem dosud není oficiálně k dispozici.

⁵² Viz PŘEVRAŤ A PŘEVRAŤ 2.

Pro tu následující etapu byly příznačné především nebývalé změny v mezinárodní dělbě práce, a to především na základě míry „*bonanzyalizace*“, tj. atraktivnosti dané země co se týče „přívětivosti“ jejího tržního prostředí (dodnes tak oblíbené „žebříčky konkurenceschopnosti zemí“). Jinými slovy šlo o celý legislativní komplex zahrnující především *faktickou daňovou zátěž* (nejen sazby a daňový základ či rozsah daňových úlev, ale i možnost legálního vyvádění zisků), nutnost dodržovat *ekologické normy* a v neposlední řadě *cenu pracovní síly včetně pracovního zákonodárství* (sílu odborů).

Díky tomu, že Česká republika investorům nabízela zcela ojediněle výhodnou kombinaci⁵³ rychlé návratnosti vkládaného kapitálu spolu s minimálním rizikem (míra zisku ze zahraničních investic začala tendovat k desetiprocentní hranici), dokázala v letech zhruba okolo přelomu století odčerpávat pro sebe až dvě třetiny kapitálových investic směřovaných tehdy ze západu do celého bloku bývalých postsocialistických zemí⁵⁴.

A bylo to paradoxně u nás považováno za obrovský úspěch, aniž se vzalo v potaz, že i proces nasávání zahraničního kapitálu je nutně rozporuplný jak z hlediska *objemu toku kapitálu* tam a zpět, tak z hlediska *času* (nemluvě již o (ne)možnosti přímého ovlivňování firem s převahou cizího kapitálu na českém území). Zastánci jeho extrémně rychlého přísunu (už ve fázi doznívání prodeje části domácích kapacit v rámci privatizace do cizích rukou, kdy poslední velká vlna takto vlastnický vyloučila české subjekty, když byl ve prospěch cizích investorů předán prakticky celý kolabující finanční sektor až na nevýznamné kempeličky a poté snad ještě i prodejem UNIPETROLU polskému PK Orlen) přece i dosud argumentují dvěma pozitivy vstupu cizího kapitálu:

- Jednak začleněním v České republice umístěných firem do nadnárodně působících společností, což jim v řadě případů mohlo usnadnit přístup na zahraniční trhy;
- jednak šlo o legální způsob, jak se dostat k jinak žárlivě střeženému know how těchto koncernů, do té doby jen obtížně dostupnému (nejen co se týká široce pojatému systému řízení, ale také třeba v umožnění přístupu ke speciálním technologiím, materiálům apod.).

To nepochybně vedlo – aspoň v některých oborech – k osvojení si mezinárodních standardů moderního byznysu a k začlenění do mezinárodní dělby práce, avšak současně nutno poznamenat, že i tak byly pro případné české partnery vyčleněny subalterní/druhořadé pozice.

⁵³ Federální ministerstvo hospodářství. Vybrané náměty pro alokaci zahraničních půjček a pomoci. Materiál pro poradu ekonomických ministrů vlády ČSFR. Předkládá Vladimír Dlouhý. Č.j. 91 703/90. Praha 7. září 1990. (497)

⁵⁴ Citace z Chmelaře – odliv zisků

Zahraniční investor si v drtivé většině ponechal na tzv. „U“ křivce výnosnosti jednotlivých fází většiny produktů ty nejlukrativnější pro sebe, figurující na začátku a konci zmíněné křivky. V počáteční fázi křivky se jedná o *výzkum a vývoj* vč. vlastnictví nejmodernějších postupů a vůbec specifického know how, kdežto ve finální fázi křivky si dál zahraniční partner ponechal působnost nad fází *marketingu, faktického prodeje* a zejména nad celou *finanční logistikou*. To znamená, že nepustil z ruky financování/krytí (většinou úvěrováním ze strany spřátelených bank) podnikatelského záměru, obsluhu daňových a odvodových povinností a ponechal si i všechna cenová či personální rozhodnutí. Domácímu/českému partnerovi pak byly „velkomyslně“ přenechávány aktivity v nejméně výnosné fázi křivky – především v okolí *vlastního výrobního procesu* (s využitím ještě pořád poměrně slušně kvalifikované, ale i hodně levné a poslušné zaměstnanecké třídy jako jedné z našich posledních konkurenčních výhod), tedy příslovečné *montovny*.

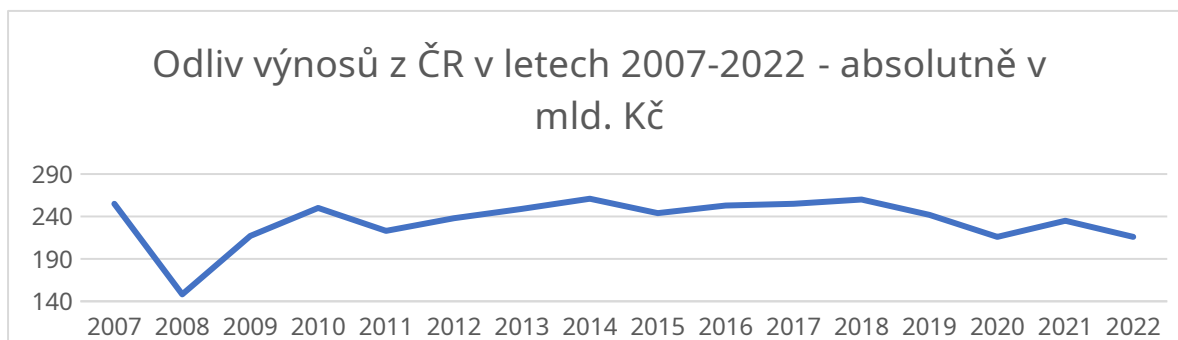
ZDE BUDE GRAF VÝNOSOVOSTI JEDNOTLIVÝCH FÁZÍ VÝROBNÍHO PROCESU

Ne náhodou se stále hlasitěji mluví o tom, že faktickým výsledkem počátkem 90. let zvolené podoby sociálně ekonomické transformace československé ekonomiky se z ní po třiceti letech stala velmi *závislá, nesvrchovaná a hodně zranitelná otevřená ekonomika duálního charakteru*. Ta již ztratila dřívější schopnost produkovat a dodávat „na klíč“ (včetně dlouhodobého úvěrování a pojišťování) kompletní investiční celky v tak důležitých a výnosných oborech, jakými jsou třeba petrochemie, elektrárny a teplárny, jaderná energetika, cukrovarnictví apod. Tato podoba transformace ji během dvou dekad přeměnila na *ekonomiku převážně subdodavatelského typu, na zmíněnou obří montovnu a velkosklad* ve středu Evropy. Tedy fakticky na *záložní ekonomický prostor* především sousední ekonomiky německé, tudíž kriticky závisující hlavně na její kondici (v kladném a nyní záporném slova smyslu).

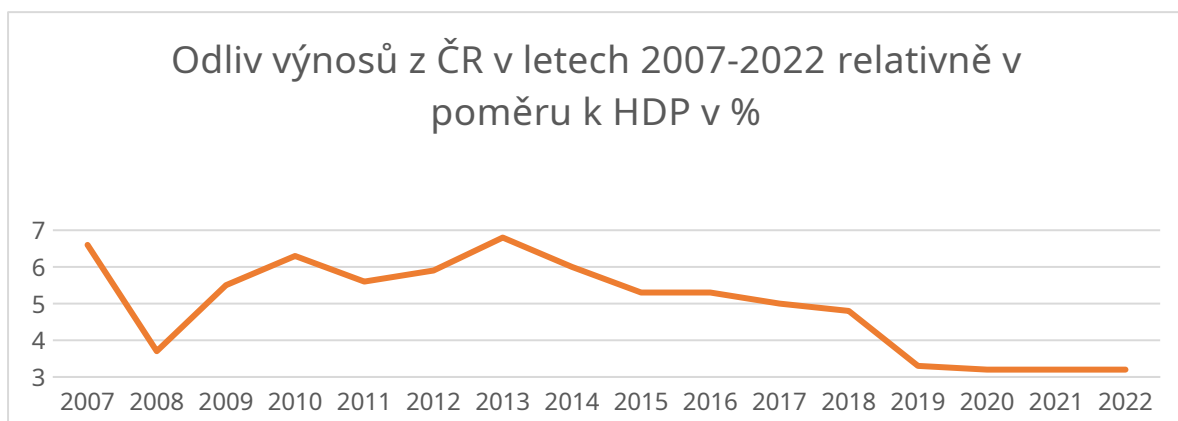
Nelze ale na druhé straně ani paušálně tvrdit, že by zájem o vstup cizího kapitálu (domácí většinou chyběl) byl od počátku a v principu z české strany snad fatálně chybný. Prakticky stejně postupovali v té době třeba i dnes triumfující Číňané (a nejen oni). Ale jako obvykle, i zde byl skryt „*dábel v detailu*“. Zatímco v tehdy zhruba „jen“ miliardové Číně trvala kontinuita podnikatelského myšlení řádově mnoho století (a spíše tisíciletí) a že i díky tomu vyjednači za čínskou stranu s představiteli cizích nadnárodních firem většinou dokázali již ve smlouvách strategicky zakotvit klauzuli o možnosti budoucího převzetí firmy (včetně spolu s materiální investicí Čínou koupeného i příslušného know how) plně pod čínskou kontrolu a tedy možnost případného získání majority nad daným podnikatelským projektem, v případě České republiky byl tento „byznys“ přístup bohužel jen zcela ojedinělý.

Zčásti *objektivně* – jsme příliš malým a nevýznamným subjektem mezinárodní dělby práce a tudíž nutně i se slabou vyjednávací pozicí, zčásti *subjektivně* – k vyjednávání tak výhodných smluv pro českou stranu jsme nebyli nikdy dost dobře odborně připraveni. I zde výjimky potvrzují pravidlo, proto uvedené teze neplatí plošně a bezvýtku. A nelze ani přehlédnout jistou výhodu této „strategie“ – česká pozice montovny v etapě doznívající extenzivní formy hospodaření založená na levné práci dočasně generuje vysokou nabídku pracovních míst. Odtud také v EU pořád ještě ojedinělé nízká (asi čtyřprocentní) hladina nezaměstnanosti a teprve náznaky převisu počtu nezaměstnaných a počtu volných pracovních míst⁵⁵.

Přestože se dosud záměrně vyhýbáme ilustracím výše uvedených tezí statistickými daty, v tomto případě bude nezbytné udělat výjimku. Přetiskneme alespoň dvě časové řady (jednu vyjadřující odtoky *absolutních objemů peněz* a druhou řadu hodnot *relativních*, tj. v poměrem sumy odlivu zisků vůči agregátu hrubého domácího produktu), abychom mohli výstižně charakterizovat hrubý obrys konečného „efektu“ z převzetí této vrcholné národohospodářské strategie *sociálně ekonomické transformace neoliberalního stříhu*. Data pocházejí z oficiálních publikací – Makroekonomických predikcí České republiky, resp. z dílny Ministerstva financí opírajících se o údaje v platební bilanci České republiky. **BUDE AKTUALIZOVÁNO O DATA 2023 A 2024**

Právě vzhledem ke změně objemu ročních hodnot tvorby hrubého domácího produktu (HDP) bude ilustrativnější vyjádřit každoroční legální odliv výnosů do zahraničí ještě i relativně, tj. v poměru právě k ročním hodnotám HDP.

⁵⁵ Analyzovat přínosy mnoha desítek tisíc ukrajinských imigrantů v posledních letech jde nad rámec této pasáže.

Tyto údaje jsou však zjevně jen *spodní hranicí* skutečného objemu odlivu zisků z České republiky do zahraničí (přesněji *výsledného salda* odlivu a přílivu). O faktické výši *celkových skutečných objemů sald* se můžeme jen dohadovat, protože v jednotlivostech obvykle patří mezi nejdůvěrnější firemní data, ke kterým je v souhrnu prakticky nemožné se dostat.

I tak se o dílčí odhady – v tomto případě jen za sektor osmi největších obchodních řetězců nabízejících především potravinářské zboží (Lidl, Tesco apod.) na českém trhu, které v roce 2020 měly celkové tržby 346 mld. Kč a cca 10 mld. Kč zisku, se nedávno pokusil jeden z autorů tohoto textu Jaroslav Ungerman. Čerpal přitom z jejich oficiálně publikovaných dat na příslušných webových stránkách. Protože současně analyzoval i právní formu jejich podnikání, kdy nemohlo ujít jeho pozornosti, že třeba dva nejziskovější markety patří jednomu majiteli – Schwarz Gruppe, což je rodinný podnik registrovaný v Německu a obě firmy jsou přitom organizačně veřejné obchodní společnosti - v.o.s. Stejně jako třeba market Globus v.o.s., který je také rodinnou firmou.

Tyto „v.o.s.“ mají dva společníky. Jeden, sídlící v ČR, vlastní asi tak 0,1 % obchodního podílu a ten druhý, sídlící v Německu, pak vlastní „zbytek“, tedy 99,9 % obchodního podílu. Podle daňových zákonů se zde vytvářený zisk – ovšem v poměru podle výše obchodního podílu a podstatné je, že bez zdanění – převádí druhému společníkovi, který teprve tento „svůj“ příjem zdanuje. Takže jen v případě Lidlu odešlo v předminulém roce z České republiky asi tak necelých 6 mld. Kč výnosů legálně do Německa. Tedy fakticky bez zdanění výnosů v ČR, kde byly fakticky vytvořeny díky cenám zboží (a maržím) prodávaného českým a moravským domácnostem. Takže zisk, který čestí občané denně vytvářejí svými nákupy (třeba v Lidlu), slouží jako příjem nikoliv pro churavějící a čím dál víc chřadnoucí český státní rozpočet, ale pro ten v Německu, do jehož příjmů se teprve tam z „českého zisku“ vlévá spočítaná „německá“ daň. Jak prosté, že?

Jestli někomu, kdo umí rychle dělit, připadla výsledná ziskovost obchodních řetězců prodávajících především potravinářské zboží až nápadně nízká – v průměru jen asi 3 % jejich obratu, je jeho podezření, že tu něco neklape, naprosto namístě. Samozřejmě – píše správně Jaroslav Ungerman, „...že vydělávají mnohem více, protože v těchto číslech nejsou uvedeny např. praktiky Makro, které si vynucuje poplatky za fakturaci ve výši 0,5 % hodnoty dodávky tak, že tyto poplatky jsou převáděny přímo na fakturační firmu ve Švýcarsku. Poplatek se vynucuje tak, že platby za dodané zboží jsou pak uváděny s variabilními symboly – bez poplatku jako hromadná platba a ty dodavateli si sám vyber – co jsme ti to zaplatili.

Podobné praktiky jsou např. v tom, že budovy, ve kterých jsou supermarkety, patří realitní firmě stejného majitele a tomu se platí nájemné – samozřejmě, že do zahraničí. Dceřinými firmami koncernů jsou poskytovány mnohé další služby – IT, marketing atd.“. Rozumí se samo sebou – a výše u tzv. „U“ křivky o tom byla zmínka – že za takové pro koncern optimální ceny.

Nabízí se zobecnění těchto praktik úspěšně otestovaných zahraničním kapitálem v maloobchodní síti na celou ekonomiku, respektive na veřejné rozpočty. A už raději nedumejme nad fakticky současnou vládou odepsanými rozpočtovými příjmy v případě, že by nebyla od roku 2023 definitivně „zaříznuta“ (opět pod neudržitelnou záminkou známé neoliberální mantry o potřebě účinně čelit pokusům o přeregulaci a zbytečné podezíravosti zbytečně represivního státu) již celá agenda elektronické evidence tržeb – EET. Jen to jsou výpadky v řádech tolik chybějících desítek miliard korun.

Ale i tak zobecnění příkladu ze zcela legálních a výsostně pro české veřejné finance škodlivě působících praktik maloobchodních řetězců mimo tento sektor naznačuje, že *krvácení této republiky v důsledku neochoty čelit neoliberalismu nejen v teorii, ale především v praktickém hospodářském životě již má a dlouhodobě může mít zcela fatální důsledky*. Jestliže oficiální data vysledovatelná v obou grafech uvedených výše uvádějí dlouhodobě sumy *odkrvování této země* odlivem kapitálu v řádu okolo 200-250 mld. Kč, tak to v reálu může být klidně o 200 mld. Kč ročně a možná i více. U relativního vyjádření pak již ne uvedených oficiálních tři až sedm procent, ale třeba až kolem šesti až deseti procent. *Pro představu je to ekvivalent třeba celoročního objemu výplaty všech důchodů počínaje starobními a konče pozůstalostními...*

Stručně a lapidárně řečeno: chabou znalostí reálného fungování tržní ekonomiky a mnohdy důvěřivou naivitou mnoha našich lídrů v kombinaci s dobře volenou strategií našich nových „přátel a spojenců“, tentokrát na západě (kam se tak vehementně pořád nepochopitelně tlačíme), jsme se vmanévrovali (či byli jsme vmanévrováni) do nezáviděníhodného postavení toho, kdo tahá za pořád kratší konec provazu. A není divu, že nervozita a napětí ve společnosti v neustávajících krizích nebezpečně narůstá.

Teze šestá a závěrečná – hledejme cesty kudy z krize prostřednictvím formulace českého národního zájmu, na kterém by se byla schopna shodnout potřebná většina české společnosti

Na klíčových příčinách vedoucích pozvolna k oslabení pozice ČR nejen v evropském prostoru nárůstu a s tím související nervozity a napětí v rychle se polarizující české polistopadové společnosti se časem shoduje poměrně hodně všímavých lidí. A logicky

se rýsují i kontury řešení současné krizové situace. Jeho prvky bude třeba nejspíše hledat prioritně v:

- potřebě naformulovat *český národní zájem v podobě*, na kterém by se byla schopna shodnout potřebná většina české společnosti;
- *změnách v materiální základně české společnosti*;
- *změnách jejího řízení*, především co se týká zastoupení domácího a zahraničního managementu souvisejícího se změnami v roli státu v klíčových odvětvích, a to nejen řízením klasické produkční a komunikační infrastruktury, ale všude tam v nadstavbové sféře, kde je na pořadu *dne obnova státní suverenity*. Především formou zajištění jak *všech bezpečnostních aspektů* (obranyschopnosti, energetické, potravinové, farmaceutické apod. *nezávislosti*), tak *obnova plné funkčnosti odvětví sloužících ke kultivaci člověka a vytváření podmínek pro rozvoj a uplatnění jeho potenciálu*;

To mimo jiné předpokládá *rozejít se s neoliberalními praktikami* (triumvirátem privatizace, liberalizace, deregulace), a to *nejen v reálné hospodářské politice, ale i v teorii*.

Námětů se objevuje více. Například – na základě střízlivého konstatování typických rysů současného kapitalismu – píše Jiří Kohout následující⁵⁶⁾: V návaznosti na obsah předchozích pěti tezí se autoři tohoto textu přihlašují k obsahu a dosahu těchto postřehů:

- 1) *Pyramida globálních vlastníků jednotlivých průmyslových odvětví je již postavena a je zcela nadnárodní.*
- 2) *Volný trh a kapitalistická konkurenční soutěž je pouze úsměvná fikce.*
- 3) *Nadnárodní společnosti mají na dění na planetě větší vliv než národní státy.*
- 4) *Dokáží na úkor národního státu privatizovat zisk a socializovat ztrátu.*
- 5) *I zapřísáhlé konkurenční společnosti se spojí v případě, kdy by jejich status ohrožovala dostatečně silná externí moc.*

Pokud doplníme jeho zobecnění o některá „tvrdá data“ za Českou republiku, pak ze Statistické ročenky ČR 2021⁵⁷⁾ BUDE PŘÍPADNĚ AKTUALIZOVÁNO JAK ČÍSELNĚ, TAK V KOMENTÁŘI lze z příslušných tabulek vyčíst například následující informace⁵⁸⁾:

- Pokud jde o registrované subjekty, tak *soukromých podniků a korporací pod zahraniční kontrolou* bylo ke konci roku 2020 absolutně celkem 84 815, z celkového

⁵⁶⁾ Zdroj: Jiří Kohout. Jak dál s průmyslem v ČR? In: <https://radimvalencik.pise.cz/10592-vize-jakou-potrebujeme-328.html>

⁵⁷⁾ ČSÚ. Statistická ročenka 2021. Kapitola 12. Organizační struktura národního hospodářství, str. 350 a n. ISBN 978-80-250-3167-4 (pdf)

⁵⁸⁾ Konečné stavy vždy k 31. 12. 2020. Data za roky 2021 a 2022 zatím nejsou k dispozici, nebudou však rádoově odlišná.

počtu soukromých podniků a korporací 545 259 to činí 15,6 % (tab. 12-8), a to v rozhodující (z 89,6 %) organizační podobě jako *společností s ručením omezeným - s.r.o.* (tab. 12-9);

- Pokud jde o zařazení *soukromých podniků a korporací pod zahraniční kontrolou* do (odvětvových) skupin převažujících činností, pak jich ze zmíněných 84 815 podnikalo 31 % v obchodních činnostech včetně opravy a údržby motorových vozidel, 19 % v sektoru nemovitostí, 14 % v sektoru profesní, vědecké a technické činnosti, 9 % ve zpracovatelském průmyslu atd. (tab. 12-10);
- O krajně nerovnoměrném teritoriálním rozmístění *soukromých podniků a korporací pod zahraniční kontrolou* svědčí fakt, že 61,6 % jich působilo v hl. m. Praze (a s připočtením sousedících okresů Praha – východ a Praha – západ dokonce 63,6 %). Za zmínku stojí ještě okresy Brno-město 7,4 %, Ostrava-město 3,1 %, Karlovy Vary 1,9 %, Plzeň-město 1,3 %, Teplice 1,1 %, České Budějovice (1,0 %). Ještě v okrese Olomouc to bylo 0,8 %, když ve všech ostatních okresech nedosáhl tento podíl ani jednoho procenta (tab. 12-11);
- Zajímavý paradox přitom sledujeme u celkových dat mezi finančními institucemi „národními soukromými“ (celkem 3 306) a finančními institucemi pod zahraniční kontrolou, kterých je pouze 742 (tedy asi jen pětkrát méně). Ale když se podíváme do struktury podle velikosti firem měřeno počtem zaměstnanců a bude nás zajímat skupina středně velkých firem (s 20 až 249 zaměstnanci), tak zde je již početní zastoupení firem „národních soukromých“ prakticky stejné, jako u těch pod zahraniční kontrolou (104 ku 111 firmám), avšak naprosto jiný obrázek poměru sil ukazuje zastoupení hned 36 firem pod zahraniční kontrolou oproti pouhým 11 domácím firmám, pokud jde o zaměstnávání 250 a více osob (tab. 12-14). Tady tedy mají zahraniční firmy jasnou, doslova řádově násobnou převahu.

Ne nadarmo je proto možné konstatovat, že naprostá dominance zahraničního kapitálu především v tzv. „velkém“ bankovníctví či pojišťovnictví s jejich schopností ovládat prostřednictvím různých finančních nástrojů dění v libovolném odvětví či oboru české ekonomiky (průmysl je zahraničním kapitálem ovládán již téměř z poloviny) je *projevem i zdrojem naší současné nekoloniální pozice*. V důsledku přijetí neoliberálních konceptů v poslední dekádě minulého století se zhoubnými recidivami do dnešní doby. Rozsah této podřízenosti byl z finančního hlediska výše dokumentován v grafech.

Jestli jsme výše konstatovali, že potřebné změny ve *společenské nadstavbě* (obnově energetické, potravinové, farmaceutické apod. bezpečnosti, resp. nezávislosti) je v principu možné uskutečnit (bez zbytečného odkladu, ale i tak nepochybně ve středně dlouhém časovém horizontu), pak zdroje a impulzy k tomu musíme hledat *jen a jen ve změně především materiální základny české společnosti* a v subjektech jejího řízení. Pravděpodobně se nalézají i v revizi privatizačních kroků v některých odvětvích, a to provedených tak, aby bylo možné mluvit o skutečné suverenitě českého státu třeba v energetice, byť nepochybně v kombinaci se změnami v široce koncipovaném sektoru nemateriálních služeb (počínaje vzděláním, zdravotnictvím a konče třeba vědou a výzkumem). *Ideální řešení spočívá* (jako obvykle) *v nalezení synergických efektů*, dílčí změny vyřeší jen minimum problémů.

Je bohužel krutou zlomyslností naší doby (v kombinaci s rostoucí bulvarizací médií středního proudu), že v minulých dva a půl letech byla až nadměrná pozornost politické scény iniciovaná senzacechtivým zpravodajství věnována nejdříve vlnovité eskalaci covidové krize (aniž bychom její dopady jakkoliv zlehčovali), poté hrátkám obřích energetických firem s cenami obnovitelných zdrojů a iniciativami okolo Green Dealu a naposledy tragickému konfliktu na jihovýchodě Ukrajiny.

Jakkoliv jsou zmíněné poslední krize až hodně znepokojivě závažné (a ta případně eskalovaná „ukrajinská“ možná až morbidně fatální, ultimátní), nelze přehlédnout, že v celospolečenském diskursu fakticky odvádějí pozornost od objektivně se rýsujícího zadání *obnovy státní suverenity České republiky*.

Tím spíše, že zatím hodně stranou pozornosti zůstává až neuvěřitelně systémově paradoxní podoba návrhů předních státníků a části aparátu Evropské unie na způsob, jak čelit již schválenému programu administrativy USA na podporu přechodu tohoto lídra západního světa na „zelenou“ energetiku v podobě subvencí firmách na tamním území ve výši 391 mld. USD (cca 8,6 bil. CZK). Zatímco pro FED není žádný fatální problém tuto obří sumu inflačních dolarů vytisknout a pustit v USA do oběhu (což potvrdil nedávný test s tzv. *kvantitativním uvolňováním peněz*) a přivolat úprk výrobních kapacit z celého světa na severoamerický kontingent s levnou (neboť takto štědře dotovanou energií), pro „zbytek“ světa je tato varianta nového kola globálního konkurenčního středu nepoužitelná. Naopak: zejména průmyslovým zemím akutně hrozí přesun energeticky náročných kapacit za oceán, protože doma jim podobnou výhodu nebudou umět poskytnout.

Dodejme, že podobně zhoubný „efekt“ na evropskou industriální základnu by mohl mít nezáměr některých nejen velkých globálních hráčů o přistoupení k „loterii“ s emisními povolenkami (Indie, Čína, Indonésie), ale fakticky všech zemí, které exportují do zemí EU jakékoliv produkty – ať zboží, či služby. Tyto všichni producenti by museli nakupovat emisní povolenky na evropské burze (a v důsledku těchto nákladů zvýšit cenu svého exportu, resp. snížit jeho konkurenční potenciál).

Proto se připravuje konstrukce „ochranného deštníku“, neboli nástroje k *posílení konkurenceschopnosti Evropské unie jako celku*, a to formou *odbourání klíčové konkurenční produkce v rámci dané země* (ortodoxní neoliberalové musí být blízko infarktu, a to by mohl být jen první krok).

Výše, u popisu fungování direktivního ekonomického modelu, již byla krátká poznámka o pokusech s koordinací národohospodářských plánů v rámci zemí RVHP (ty první se datují zhruba od 60. let). To prakticky znamenalo, že se fakticky vytipovali v té době nejvýkonnější producenti v tom, kterém oboru (produktu) mimo jiné s cílem si ověřit, zda mají nejen potenciál k zásobování celého trhu RVHP (na přelomu 70. – 80. let s cca 374 miliony obyvatel), ale též zda je to průchodné i z řady dalších hledisek. Třeba co se týče ukončení tradice v lokalitě případného rušení výroby (pamětníci si mohou vybavit tehdejší emoce z uniklé informace o předání produkce vysokozdvíhových vozíků z děčínské DESTY do Bulharska atd.), dopadů na zaměstnanost, životní úroveň atd.

Ale analogický postup se nyní v EU diskutuje v podobě, kdy by jednotlivé členské země dostaly z Bruselu závazné maximální produkční kvóty na průmyslové produkty, potraviny apod. Evropa si tuto praxi přece docela nedávno „vyzkoušela“ třeba na kvótách v zemědělství – a jak dopadlo třeba tradiční české cukrovarnictví a celá

navazující česká „cukerná“ infrastruktura (prozíravě odkoupená tradičním francouzským konkurentem) je přece obecně známo.

Jestliže jsme již zmínili hodně rváčský přístup americké iniciativy zabíjející díky „zelené energetice“ minimálně dvě mouchy jednou ranou (*America first! ... a konkurenti ať jdou třeba pod vodu*), tak vedle přechodu k tak neoliberály zatracovaného a zesměšňovaného *socialistického direktivního plánování* je nutno se zmínit i o přípravě mimořádně riskantní variantě „evropského“ řešení získávání peněz na dotace těm firmám, které neodejdou za oceán, aby měly na zaplacení „evropských – přesněji řečeno „neruských“) drahých energií. Protože vyhládlé veřejné finance členských zemí by již nesnesly zvýšení plateb do rozpočtu EU – a finanční rezervy EU jsou dávno na dně, ona ta válka také něco stojí, tak se opakuje taškařice z let 2008 – 2009. Tehdy, v době globální finanční krize jakožto nutného důsledku neoliberálního šílenství, si mocná finanční lobby přišla pro peníze k zalátání stamiliardových děr v bilancích většiny bank a pojišťoven. A od vlád, vyděšených hrozbou finančního kolapsu nebývalých rozměrů, je samozřejmě dostala, byť za cenu zvýšení státního dluhu. Ten však obratem banky vládám profinancovaly, aby byly cash peníze na důchody, na platy státním zaměstnancům apod., samozřejmě i s příslušnými úroky placených daňovými poplatníky, kým také jiným? Takže se od bank vypůjčí dalších asi 500 mld. Euro v podobě dluhopisů, a ty se nepromění jako v USA v dotace, nýbrž v půjčky splatné 5 až 30 let (přirozeně i s úroky) s tím, že i nad umístěním půjčky si nechá bruselská administrativa kontrolu). I zde se použije modifikace amerického modelu „zabíjení hned dvou much“, preferovány budou ty především jižní evropské země, kterým již dochází dech a jejich odchod z Evropské unie by nemusela přežít (Itálie, Francie, Španělsko, Portugalsko a již tradičně kolabující Řecko). Neméně významným kritériem je aktuální míra nezaměstnanosti – čím si země vede hůře, s tím větší velkorysostí Bruselu může počítat. Ale to není případ České republiky.

A tak by se dalo pokračovat, aniž by se pouštěl ze zřetele neoddiskutovatelný hlavní cíl: *To, co však je a bude pro českou společnost (a nejen českou) podstatně důležitější – přechod do nové, velmi dramatické fáze čtvrté průmyslové revoluce – bylo – a je – fakticky výrazně ignorováno.*

A nejen to: do klíčových pozic ve státní správě, především v ekonomické diplomacii je třeba prosadit profesionály a pokusit se nafázovat na současné globální lídry čtvrté průmyslové revoluce (a dlužno dodat, že jich v zemích EU pohříchů mnoho není), a to v natolik masívním rozsahu, pak by se tím otevřela možnost se postupně vymanit ze současné neokoloniální pozice a realizovat tak vidinu druhého národního obrození.

Nepokoušejme se o vyčerpávající definici českého národního zájmu, to přenechejme specialistům. Pro potřeby toho textu je možné si nejspíše vystačit s mnohem jednodušším vymezení jeho *rozhodujících atributů*, o kterých soudíme, že budou ve svém souhrnu český národní zájem utvářet:

Atribut mezinárodně politický

TEZE

- Současné zakotvení ČR v EU - Výhody a nevýhody členství. Budoucí přínosy a náklady v případě setrvání v EU ((ne)opuštění Green Dealu, vracení státní suverenity členským státům – revize Lisabonské smlouvy, (ne)přijetí euro apod.)
- Varianta Czexit (ve vazbě na další vývoj samotné EU)
- Revitalizace a modifikace V4 (místo Polska s vlastní ambiciózní mezinárodně politickou doktrínou uvažovat s hlubší spoluprací s Maďarskem, Slovenskem, Slovinskem, Rakouskem a Chorvatskem)
- Obnovení strategické spolupráce s Čínou (obecně se zeměmi BRICS). *V této souvislosti nepřehlédnout jednu z tezí EU jako reakci na Draghiho zprávu: prohloubíme naše vazby v oblasti volného a spravedlivého obchodu s centry růstu a partnery po celém světě*

VÝSTUP: Součástí vymezení českého národního zájmu by měla být snaha o přechod na politiku „všech azimutů“, tedy dlouhodobé plnění zásady „mít co nejvíce přátel a žádného nepřítele“⁵⁹.

Ad Atribut ekonomický

- Změny v materiální základně (zvýšit podíl přidané hodnoty, odpoutat se od subdodavatelské pozice). Využít zbytku těch komparativních výhod, které by ale nebránily přechodu ekonomiky na vyšší etáž
- Ekonomický růst s vyšším podílem odměn zaměstnanců (fa 28 a n.). Past středního příjmu.
- Inflace (fa 60)
- Reforma daňové soustavy (fa 96 a n.)
- Tlumení stínové ekonomiky a práce na černo (fa 127 a n.)
- Snížit saldo odlivu kapitálu ve střednědobém horizontu na cca polovinu
- Vybrané problémy a nástin jejich řešení
 - o Důchody
 - o Zdravotnictví
 - o Kapacity pro seniory vyžadující péči
 - o Bydlení

⁵⁹ Krejčí Oskar. Národní zájem a geopolitika. Str. 165. UNIVERSE. Praha 1993. ISBN 80-901506-2-4.

- o Byznys s chudobou, vyloučené lokality apod.
- Změnit řízení ekonomiky, především co se týká zastoupení domácího a zahraničního managementu souvisejícího se změnami v roli státu v klíčových odvětvích

VÝSTUP: To mimo jiné předpokládá rozejít se s neoliberalními praktikami (triumvirátem privatizace, liberalizace, deregulace), a to nejen v reálné hospodářské politice, ale i v teorii (viz text výše)

Ad Atribut ryze bezpečnostní

Současné zakotvení v NATO

- Výhody, nevýhody (ne)reálnost požadavku 3 až 5 % HDP na zbrojení, řešení závazku pořízení F-35, pozice ČR jako nepřátelské země v klasifikaci generálního štábu ruské armády vč. výčtu cílových objektů atakovaných v případě válečného konfliktu – Stará Boleslav, letiště Mošnov, Náměšř nad Oslavou, Čáslav, Prostějov a Praha
- Důsledky přesunu pozornosti USA od Evropy na JVA
- Reset vztahů k RF?
- Možnost rozpadu NATO v případě přijetí návrhu na snížení nákladů na zbrojení oproti současnosti na 50 %
- Zcela jiná koncepce bezpečnosti ČR

Ad Atribut dalších prvků bezpečnosti

TEZE

- Zajištění jak *všech bezpečnostních aspektů* (energetické, potravinové, vodohospodářské infrastruktury, dále farmaceutické apod. *nezávislosti*),
- *tak obnova plné funkčnosti odvětví sloužících ke kultivaci člověka a vytváření podmínek pro rozvoj a uplatnění jeho potenciálu*. Zejména půjde o přechod na efektivní podobu školství všech stupňů podobně jako komplexu sociálních služeb (ve vazbě na výzvy nabíhající demografické krize).

PO DOPLNĚNÍ/REVIZI A DISKUZ JE TEPRVE MOŽNO PŘIKROČIT K PRACOVNÍ FORMULACI ČESKÉHO NÁRODNÍHO ZÁJMU (VČ. DOPLNĚNÍ PASÁŽE, ŽE JE MOŽNÉ SE NECHAT INSPIROVAT NAŠIMI PŘEDKY NA KONCI 19. STOLETÍ).

Záryby 18. března 2025

